

zise

Toldhistorisk Tidsskrift

Nr 1

1984

7 årg

Zise, også skrevet cise og sise, er på ældre dansk den folkelige betegnelse for accise.

Før o. 1660 omfatter accisen en broget buket af forbrugsafgifter og forhøjelsestold. Herefter betegner accisen officielt kun en havneafgift, mens forbrugsafgifterne benævnes konsumtion. I den folkelige bevidsthed hang betegnelsen accise imidlertid fast ved forbrugsafgifterne og anvendes synonymt med konsumtion (jf »accisebod«).

Medlemskab af Toldhistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til Toldhistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K.

Kontingentet er 36 kr årligt for enkeltpersoner, 500 kr for institutioner og firmaer.

Biblioteksabonnement på ZISE koster 36 kr pr årgang og tegnes sammesteds.

ZISE udsendes 3 gange årligt med ca 40 sider pr hæfte.

ZISE - Toldhistorisk Tidsskrift, er medlemsblad for Toldhistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977. Bestyrelsen består af følgende medlemmer:

Tolddirektør C.A. Nielsen (formand)
Sognepræst Arne Hægstad, Fejø (næstformand)
Overtoldassistent Gunnar Jakobsen (sekretær)
Kontorassistent Karin Christensen, Frederikshavn (kasserer)
Dr. phil. Mikael Venge, Korinth (redaktør)
Vicedirektør Kaj Elkrog
Departementschef Paul Gersmann
Toldassistent I Aage E. Hansen, Padborg.

Manuskripter der ønskes optaget i ZISE sendes til redaktøren Mikael Venge, Brændegårdsvej 11, Korinth, 5600 Fåborg eller sekretæren Gunnar Jakobsen, Toldbiblioteket, Amaliegade 44, 1256 København K.

Manuskripter bør - om muligt - være maskinskrevne, med ekstra linieafstand og en margen på ca 6 cm.

Forslag til illustrationer og billedtekster må meget gerne medsendes.

Redaktionen påtager sig intet ansvar for indsendte manuskripter, og forfatteren bedes derfor beholde en kopi.

Forsideillustrationen viser toldassistent i Fredericia, Hans Peter Løhde (1812-1895), jf Erik Housted's artikel. Foto Fredericia Museum.

Strømtold og restaurationstold

Erik Husted, forfatteren af dette nummers store artikel om Fredericias toldhistorie, er født 6. november 1944 i København. Lige siden sin realksamen 1961 har han - afbrudt af militærtjeneste - været ansat i Amagerbanken. Han blev HD fra Handelshøjskolen i 1973. Ved siden af sin løbebane i banken har han efterhånden et stort lokalhistorisk forfatterskab bag sig, der vidner om hans interesse både for Amager og for Lillebælts-området. Blandt hans arbejder kan nævnes: Fra færgesmakke til hængebro. Snoghøj-Middelfart færgefarts

historie (1977), Fra limfabrik til bankhus. Nogle træk af Amagerbros historie (1978). Til rigernes forsvar. Fredericia som garnisonsby 1679-1979 (1979) og Arme ej dorske her tør sig fryde. Om sygehuse i Fredericia fra 1749 til 1981 (1981).

Henry G. Petersen vil være bekendt af Zises læsere. I dette nummer indleder han en omfattende artikelserie om restaurationskontrollens arbejde. Den fortsætter i kommende numre, hvor Henry G. Petersen vil fortælle om sine brogede erfaringer fra opsynet med provinsens restaurationsliv.

Erik Husted fotograferet på sit arbejde i Amagerbanken.

Henry G. Petersen

Toldvæsen og toldere i Fredericia

Af Erik Housted

Fredericia hører som bekendt til landets nyere købstæder, grundlagt af Frederik III under navnet Frederiksodde i 1650. Først og fremmest skulle det være en fæstning, hvis placering blev afgjort af dyrekøbte erfaringer fra Kejserkrigen 1628-29 og Torstenssonkrigen 1643-44, hvor fjenden uhindret var trængt op igennem den jyske halvø.

Udover at være en fæstning, som kunne true en eventuelt indrykkende fjende i flanken og sikre forbindelsen mellem landsdelene, havde Frederik III tillige store visioner om indenfor de beskyttende volde at skabe en driftig handels- og søfartsby - næsten en slags alternativ hovedstad i Jylland.

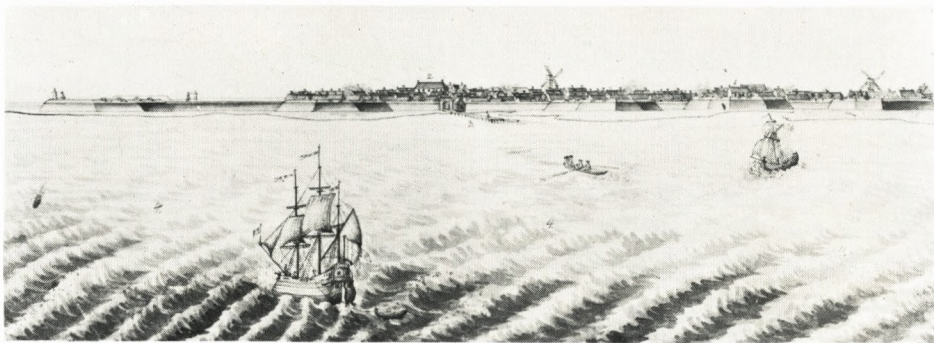
At få nybyggere til at bosætte sig her på en øde, sumpet og kratbevokset øde var naturligvis ingen let sag, og byens første privilegier lovede da også ikke blot fri byggegrund og jordlod i marken til alle, som opførte en solid købstadsbygning, men også 50 års frihed for alle skatter, byrder og

afgifter, som ellers var almindelige i købstæderne på den tid, og desuden toldfrihed i samme tidsrum for alle »døde« varer som ind- eller udskibedes.

Det første større kontingent af nybyggere kom fra landsbyerne Ullerup, Hyhy og Hannerup, som blev nedlagt på kongebud, og beboerne blev med deres gårde, huse og kirke bogstavelig talt tvangsforflyttet indenfor fæstningsvoldene, som var ved at rejse sig.

I oktober 1657 blev Frederiksodde efter en to måneder lang belejring løbet overende af svenskekongen, Karl X Gustavs, krigsvante tropper, og de forblev her til foråret 1659. Da var der næppe et helt hus tilbage, og de i forvejen fåtallige indbyggere var spredt for alle vinde.

Genopbygningen kom i gang hjulpet på gld af nye privilegier i 1661, som gav byen rettighed som stabelstad, d.v.s. tilladelse til at ind- og udføre alle slags købmandsvarer samt tvang for fremmede til i mindst 8 da-

Fredericia fra søsiden 1755, udsnit af tegning i Frederik V's Atlas, Det Kgl. Bibliotek. Omtrent midt i billedet ses skibsbroen og Strandporten samt et lille bindingsværkshus, formentlig en konsumtionsbod eller strømtoldkontoret, skønt ingen af delene omtales i kilderne fra den tid. Den militære vagtbygning til porten lå indenfor volden på hjørnet af Sønder Voldgade og Vendersgade.

ge at lade deres varer oplægge, inden de blev bragt videre. Der blev endvidere lovet 10 års frihed for told og accise, samt de næste 10 år kun halv told og accise.

I 1664 skiftede byen navn til Fredericia, angiveligt fordi det gamle navn havde fået en odios klang og var blevet døbt »Frederiksøde« i folkeviddet. Genopbygningen gik langsomt, og i 1674 fik byen atter nye privilegier med 10 års toldfrihed for ind- og udgående varer, og endelig i 1682 fik byen sine sidste privilegier, som afskaffede toldlettelsen, men til gengæld gav 30 års frihed for konsumtion m.v.

Privilegierne tog sig smukt ud på papiret, men i realiteten var det tomme ord - en lang stribe af gyldne løfter, som ikke altid blev overholdt, og vigtigst af det hele: den havn, som skulle være nøglen til byens opkomst, forblev streger på papiret. Da byen endelig i 1808 fik en havn, var det kun en ynkelig erstatning for det oprindelige storstilede projekt.

Udover de velkendte former for told og konsumtion, var Fredericia opkrævningssted for Strømtolden, en pendant til Øresundstolden og en naturlig konsekvens af denne. Man vil allerede her forstå, at Fredericia i toldmæssig henseende måtte indtage en særstilling, som gør det interessant at se nøjere på, hvorledes toldvæsenet fungerede her.

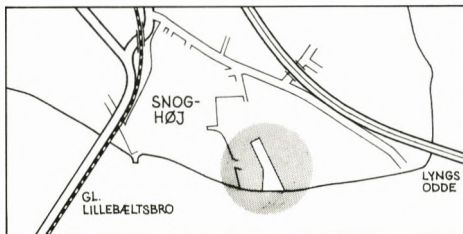
Strømtolden

Som nævnt var denne told en konsekvens af Øresundstolden. Da det ikke måtte kunne betale sig at unddrage sig tolden ved at sejle gennem Storebælt eller Lillebælt, blev der begge disse steder opkrævet told af gennemsejlende skibe efter samme takster og regler, som var gældende i Øresund. Opkrævningsstedet var for Storebælts vedkommende i Nyborg og for Lillebælts vedkommende i Middelfart, indtil en kongelig resolution af 9.juli 1655 bestemte, at Strømtoldens opkrævning skulle flyttes herfra til Frederiksodde.

Der vides ikke synderlig meget om tolden omkring denne tid, og måske var opkrævningsstedet i virkeligheden slet ikke Middelfart, men derimod Snoghøj overfor på den jyske kyst, hvad et gammelt stednavn dér kunne tyde på. I matriklen af 1662 omtales således Toldbodtoften med huset »Gammel Toldbod«, og på søkortdirektør Jens Sørensens søkort over Lillebælt fra 1695 benævnes stedet slet og ret »Toldboden«, selv om den da i mange år må have været en saga blot. Stednavne har jo imidlertid en sær tilbøjelighed til at bide sig fast.

Den 8.april 1655 udstedtes et brev fra Frederik III til rigets hofmester om, at der hurtigst muligt skulle indsættes »en tolder i vor fæstning Frederiksodde, som med tolden sammesteds kan have tilbørlig indseende«. Tolderen var Jacob Pedersen, som den 18.maj 1656 forpagtede tolden og maltaccisen i Frederiksodde for 141 ½ Rdl. årligt til 1659. Der har næppe været stort at gøre for tolderen, når det drejer sig om den almindelige told og accise, hvorimod Strømtolden nok har kunnet give nogen beskæftigelse.

Omkring år 1700 regnede man med, at omkring 600 skibe passerede Lillebælt om året. 80 år senere ligger tallet på ca. 800 årligt, og dette tal holder sig til et stykke ind i 1800-årene. Under krigsperioder kunne

Kortskitsen viser beliggenheden af Toldbodtoften (matr. nr. 71 a Erritsø), det sandsynlige sted for opkrævningen af Lillebælts Strømtold før 1656.

tallet dog stige væsentligt. Under krigen med England omtales således i 1812 en gennemfart på 1.150 skibe og i 1813 på 1.124 skibe. I 1820'erne var den normale trafik på ca. 1.000 skibe årligt, men også her kunne der være atypiske år som f.eks. i 1828, hvor ikke færre end 1.812 skibe klarerede. Tolden ophørte i 1857 samtidig med Øresundstolden. Den normale trafik var på denne tid steget til ca. 1.800 skibe årligt.

Set i forhold til Øresund var Strømtolden i såvel Storebælt som Lillebælt af relativt beskedent omfang. Selv om antallet af skibe var stort, var der gennemgående tale om skibe af betydelig mindre størrelse og med langt mindre kostbare ladninger end de, som passerede Øresund. Hovedparten var skibe på indenrigs sejlads eller sejlads på nordtyske og norske havne.

Målt i penge indbragte Strømtolden ved Fredericia og Nyborg tilsammen kun ca. 1/10 af Øresundstolden. Opkrævningen af tolden foregik således, at alle skibe som passerede toldlinien, som gik fra Strib til den gamle færgebro udfor Strandporten i Fredericia, skulle lægge bi udenfor fæstningen, og skipperen skulle begive sig i land for at melde sig hos toldinspektøren, og det hvadenten skibet var lastet eller ej. Med sig skulle han bringe skibets papirer, målebrev og ladningens dokumenter m.v. Der udstedtes så et pas, og tolden betalt, når toldkassereren havde foretaget det under tiden temmelig vanskelige regnestykke.

Man skelnede mellem skibe fra privilegerede nationer, d.v.s. nationer med hvilke der var oprettet særlig traktat om tolden, og uprilegerede. For de sidstes vedkom-

Parti af Fredericia set fra Oldenborgs bastion 1836, akvarel af prins Frederik (VII), Frederiksborgmuseet. Umiddelbart foran det store sejlskib ses toldkammerbygningen og yderst på havnemolen karantænehuset med det grønne karantæneflag vajende.

mende var det toldinspektørens pligt at begive sig om bord for at undersøge angivelsernes rigtighed, idet han - som det fremgår af den hemmelige instruks for Strømtolden - skulle »holde skipperen i bestandig frygt for urigtig angivelse, forinden passet i hans hænder overleveres«. Skibe fra privilegerede nationer skulle ikke undersøges, medmindre de var under mistanke for urigtig angivelse. Toldinspektøren måtte da handle efter konduite, og i hans instruktion stod, at han da måtte begive sig om bord under et eller andet påskud som f.eks. at spørge efter en skipper, der nylig var sejlet til eller fra samme sted. Toldinspektøren skulle da »ved snild samtale med skipperen lede sig frem til større vished«.

N.J. Wilse, som i 1767 udgav en beskrivelse af Fredericia, skriver heri, at der i tidligere tider havde været et vagtskib i Lillebælt i lighed med vagtskibene ved Helsingør og Nyborg. Det er dog ikke lykkedes at finde beviser for Wilses udsagn bortset fra, at huggerten »Fridericus IV's Barkas« i årene 1711-12 havde station i Lillebælt.

Tolden blev beregnet af de varer, skibene medførte, på grundlag af taksterne i »Øresunds- og Strømtoldsrullen«. Det kunne være efter vægt, mål, stykantal eller efter værdien. Toldrullen indeholdt et alfabetisk register over alle mulige varekategorier spændende fra ål til øsekar. Taksten var 1% af værdien for varer, der førtes i privilegerede nationers skibe, og 1¼% for andre. For at fremme skippernes samarbejdsvilje blev der givet dem en personlig »føringsdusør« på 4% af toldbeløbet for rigtig angivelse af ladningen.

Udover den egentlige told betaltes forskellige afgifter: Fyr- og vartegnspenge, som anvendtes til vedligeholdelse af fyr og sømærker. Skibe under 5 læster var fritaget for denne afgift, som ellers var gradueret efter skibets størrelse. Desuden betaltes skriverpenge eller toldembedsgebyrer, ligeledes kun for skibe over 5 læster og derefter gradueret efter størrelse. Denne afgift,

eller rettere sportel, var en del af toldpersonalets aflønning.

Endelig blev der af skibe, som klarerede på søn- og helligdage eller udenfor de normale klareringstidspunkter, beregnet en særlig afgift kaldet »Fattiges penge«, som bl.a. gik til Øresundshospitalet i Helsingør. Klareringstiden var i øvrigt i sommertiden fra kl. 4 morgen til kl. 10 aften og i vintertiden fra 6 morgen til 8 aften.

Konsumtionen

Konsumtionen var som bekendt en i 1657 indført samling af indirekte skatter og afgifter, af hvilke den væsentligste var portkonsumtionen, d.v.s. en afgift på alle indenlandske varer, som blev indført i byerne, herunder også afgift på malt og formalet korn. Ved indførsel af uformalet korn svarede afgiften først ved formalingen på møllen. Brændevinsafgift blev oprindeligt svaret af korn, men efter 1804 efter brænderedskabernes kapacitet. Under konsumtionen indbefattedes også en række andre afgifter: græspenge, kopulationspenge, milepenge, familie- og folkeskat m.fl., men denne samling brogede afgifter skal ikke nærmere berøres her.

Konsumtionen ophævedes i 1662, men blev genindført i 1671 for herefter at eksistere frem til 1850, i København dog til 1851. Som nævnt indledningsvis var Fredericia særlig begunstiget med hensyn til konsumtion, jfr. privilegierne. I 1670'erne svarede således kun halv afgift og fra 1682 og 30 år frem slet ingen. I 1719 skænkede Frederik IV den halve konsumtion i 20 år, derefter fulgte en periode, hvor der blev svaret fuld afgift, men en kongelig resolution af 2. september 1748 nedsatte atter taksten til det halve gældende fra 1749, og denne begunstigelse blev senere flere gange fornyet for så endelig at udløbe med udgangen af 1787.

Konsumtionen var indtil udgangen af 1778 bortforpagtet, som regel for perioder på 3 år ad gangen. Dette var et på den tid

meget almindeligt arrangement: Opkrævningen af konsumtionen blev overladt den højstbydende, som i kvartalsvise rater måtte indbetale den budte sum via amtstuen, hvorefter opkrævningen for så vidt var hans egen sag. Forpagtningen for de enkelte år var således overladt i

- 1743-45: Iver Falckenberg for 6.980 Rdl. årlig
- 1746-48: købmand og stadshauptmand Mads Nielsen Pagh for 5.060 Rdl. årlig
- 1749-51: samme for 2.542½ Rdl. årlig (nedsat takst)
- 1752-54: borgmester Henrik Molrath Richter, købmand og rådmand Bertel Johansen Bruun samt Søren West Lindberg for 2.542½ Rdl. årlig. For denne periode omfattede forpagtningen tillige alle andre købstæder i Ribe stift, nemlig: Ribe, Kolding, Holstebro, Lemvig, Vejle, Varde og Ringkøbing for i alt 14.997½ Rdl. årligt incl. Fredericia.
- 1755-60: borgmester Henrik Molrath Richter på egne og samtlige handlendes vegne i Ribe stift for samme beløb som tidligere periode. Richter synes dog at have overdraget forpagtningen til Maren Pagh, en datter af den ovenfor nævnte Mads Nielsen Pagh, som i 1765 blev gift med købmand og senere borgmester Johannes Iver Bruun, en søn af Bertel Johansen Bruun.

Herefter forblev forpagtningen så længe dette system blev benyttet, hovedsagelig på den Bruunske families hænder.

Selv om forpagtningsbeløbene lyder ret store, var det i realiteten ikke nogen videre indbringende forretning. Wilse anfører så-

ledes i sin førnævnte beskrivelse, at konsumtionsforpagterne i 1764 måtte notere sig et underskud på 40 Rdl. og i 1765 havde et beskedent overskud på 25 Rdl. Konsumtionsforpagterne holdt 8 betjente til varetagelse af opkrævningen, nemlig en ved hver af byens porte, to ved vandmøllen udenfor byen, to ved møllerne i byen og endelig en på patrulje i gaderne.

Fra 1779 overtog toldvæsenet selv konsumtionsopkrævningen, dels som en følge af konsumtionsforordningen af 15. oktober 1778, dels fordi forpagtningen udløb med udgangen af 1778. Opkrævningsstederne forblev de samme som hidtil, bortset fra vandmøllen udenfor byen, som da var nedlagt. Der synes ikke før 1780 at have eksisteret egentlige konsumtionsboder.

I kraft af sine fæstningsvolde og -grave skulle man mene, at smuglerier ville være så godt som udelukket her, men det var ingenlunde tilfældet. Fæstningen var dårligt vedligeholdt og gravene var flere steder udtørrede, så i ly af mørket var det en snild sag at bringe alskens varer ind i byen uden større risiko for opdagelse. Situationen blev ikke bedre efter 1765, hvor fæstningen officielt blev nedlagt med den følge, at de militære vagtposter undtagen ved Prinsens Port blev inddraget, og patruljeringen på volden ophørte.

I 1786 kunne den daværende kommandant, Maximilian v. Haxthausen, indberette, at fæstningens tre porte kun var lukkede med stakitporte, »hvilke stå under konsumtions- eller accisebetjentenes tilspærring og åbning alene«. Man fornemmer næsten den militære befalingshavers indignation herover.

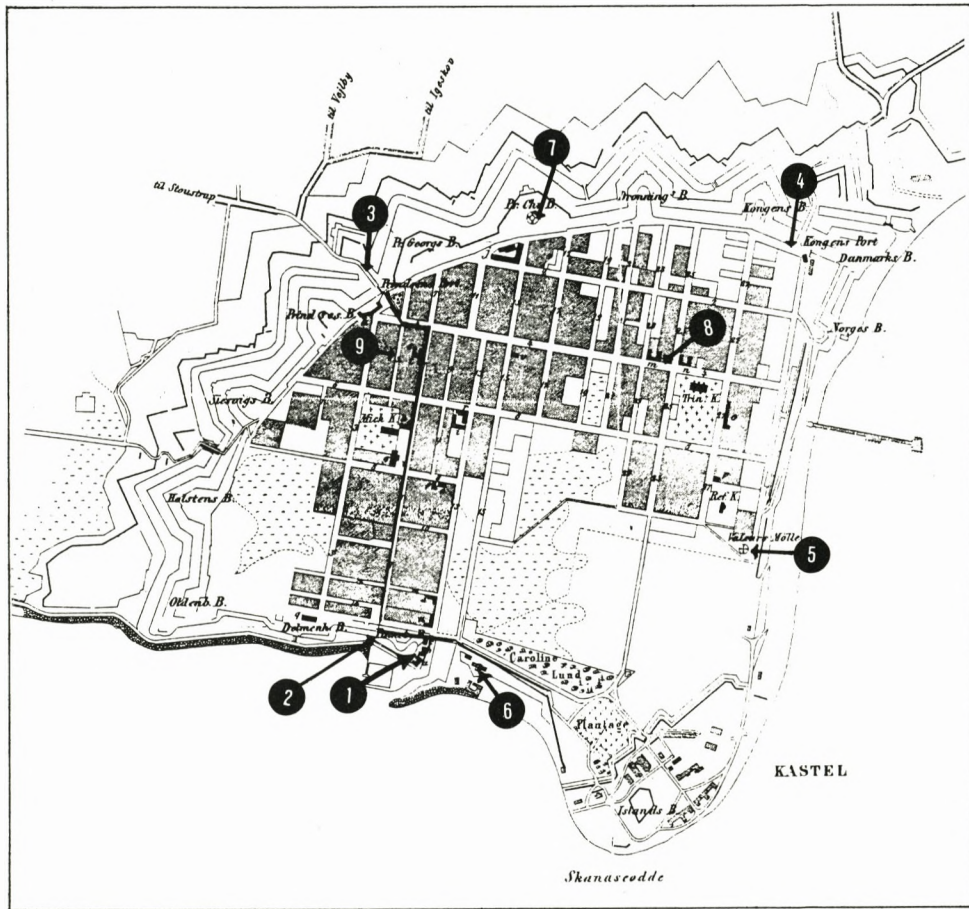
Situationen var den samme i maj 1848, hvor præjserne rykkede ind i fæstningen, der var rømmet af dansk militær uden sværds slag. De blev modtaget af kommandanten, oberst C.F.v.Kragh, og historien fortæller, at da Kragh blev afkrævet fæstningens nøgler af præjserne, svarede han, at de i så fald måtte henvende sig til

Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet i København, som havde puttet dem i toldvæsenets lomme, hvorfra han endnu ikke, trods en årelang kamp med dette kollegium, havde fået dem ud!

De enkelte opkrævningssteder var følgende:

Prinsens Port var fæstningens hovedport. Den var oprindelig tømmerbygget, indtil den i 1752 blev erstattet af den endnu eksisterende grundmurede port.

Konsumtionsvæsenets poster indtegnet på et kort fra ca. 1860. 1) Toldboden (fra 1844) sydligst. Havnefogedbolig (oprindelig toldbod). Militær havnevagt. 2) Strandportens konsumtionsbod (nedlagt omk. 1833, opkrævnningen flyttet til toldboden). 3) Prinsens Ports konsumtionsbod. 4) Kongens Ports konsumtionsbod. 5) Magasinmøllens konsumtionsbod. 6) Carolinelunds mølle. 7) Voldmøllen. 8) Dyppels hestemølle. 9) Olesens hestemølle.

Tæt udenfor porten opførtes i 1780 en konsumtionsbod for statens regning. Den var grundmuret, 10 alen lang, 18 alen bred og 3½ alen høj fra gulv til loft og indeholdt to små stuer med en skorsten og en kakkelovn.

Boden blev fornyet i 1833 og kom nu til at bestå af en 5 fags grundmuret bygning med tegltag, en skorsten og en kakkelovn samt en lille tilbygning på den nordre side på 2 alen i kvadrat til lokum.

Kongens Port var ligeledes tømmerbygget, men blev på grund af brøstfældighed nedbrudt i 1780, hvorefter åbningen i volden blev lukket med en simpel barriereport af bjælker. Trafikken gennem porten bestod mest af kvæg, som blev drevet ud og ind mellem byen og de omgivende bymarker. Byens hovederhverv var agerbrug, og indenfor voldene lå talrige avlsbrugergårde med et deraf følgende stort husdyrhold.

Ved portens vestside lå et militært vagt-hus, opført i grundmur i 1736. Den ene stue heri blev i 1779 overladt toldvæsenet til konsumtionsbod. Fra 1821 blev bygningen helt overladt toldvæsenet, som havde dispositionen over den til konsumtionens ophævelse. Bygningen blev nedbrudt i 1856, hvor den endnu eksisterende militære vagtbygning ved portens østside blev opført. Boden var i alt fald fra 1821 beman-

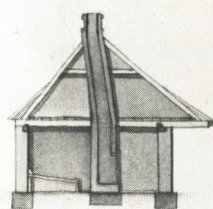
det med en fast konsumtionsbetjent, der havde bolig i bygningen.

Strandporten lå omtrent udfor Vendersgades sydende og var som de øvrige tømmerbygget. Porten benyttedes mest af trafik fra Snoghøj og bønder fra Erritsø. Her opførtes i 1780 en konsumtionsbod nøjagtig magen til boden udenfor Prinsens Port. Boden synes at være forsvundet i 1833, da porten blev endeligt nedlagt, og åbningen i volden blev udfyldt.

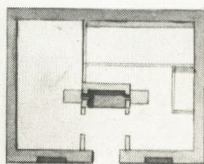
Adgangsvejen blev i stedet ført frem til vestsiden af havnen, hvor åbningen mellem volden og havnebassinet blev lukket med en gitterlæge. Konsumtionen blev fra da af opkrævet ved selve toldboden.

Magasinmøllen var en ældgammel stubmølle beliggende ved Østerstrand. Den var oprindelig opført til brug for det militære brødbageri engang i 1660'erne, men var muligvis ældre og flyttet hertil andetsteds fra. I 1697 overgik den i privateje. Til møllen hørte et militært vagthus, som synes at være det samme, som senere anvendtes som konsumtionsbod. I 1827 beskrives det som værende på 3 fag grundmur med tegltag, en skorsten og en kakkelovn.

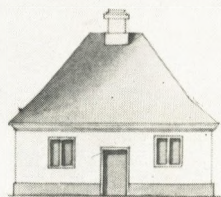
Voldmøllen lå på Prins Christians Bastion og var opført i 1750. I 1766 blev der flyttet endnu en mølle hertil, som tidligere havde

Profil.

Grund. Rib.

Facade.

Vagtbygningen ved Kongens Port, tegning af S.C. Gedde 1754. Forsvarets Bygningstjeneste. Bygningen, som var opført i 1736, blev benyttet som konsumtionsbod fra 1779 f.s.v. angik den ene stue. Fra 1821 overtog toldvæsenet brugen af hele bygningen, der blev nedrevet i 1856.

ligget ved vandmøllen udenfor byen, men denne nedblæste i 1817. Ved møllen fandtes en lille konsumtionsbod, men den synes at være gået til i 1849, hvor Fredericia blev belejret af slesvig-holstenerne, og hvor møllen blev nedbrudt af dansk militær for ikke at udgøre et sigtepunkt for fjendens skyts. Møllen blev efter krigen genopført for atter at blive nedbrudt under krigen 1864 og derefter atter genopført, indtil en brand i 1910 satte endeligt punktum for dens tilværelse.

Carolinelunds Mølle eller Havnemøllen lå ved havnens østside og var opført i 1830. Den nedbrændte i 1926.

Olesens hestemølle lå i Danmarksstræde nuværende nr. 8, og dens historie går tilbage til den første del af 1700-årene. Virksomheden synes ophørt i 1847, hvor Christen Olesen solgte den.

Dyppels hestemølle lå på NV-hjørnet af Danmarksgade og Kongensgade, og også dens historie går tilbage til første halvdel af 1700-årene.

Vandmøllen uden for byen lå i Vaseengene ved den nuværende Prangervej og blev drevet af vand fra Ullerup bæk. Den var opført i 1686, men blev nedbrudt omkring 1765/66.

Bortset fra Magasinmøllen og Voldmøllen fandtes der ikke ved de andre møller konsumtionsboder. I disse havde konsumtionsbetjentene deres kontorer i selve møllerne. Dette var jo en konsekvens af, at afgiften først blev svaret ved formlingen.

Byen har haft andre hestemøller end de allerede nævnte, men om disse foreligger ingen efterretninger i henseende til konsumtion, da de alle var nedlagt før 1779.

Udenpå boderne prangede skilte med det kongelige navnetræk. Man var sparsommelige, når navnetrækket ved tronskifterne måtte ændres. I 1840 findes således en udgift »for at omgøre 6 skilte til port- og

mølleposterne samt for at male dem med det kongelige navnechiffer 11 Rdl. 48 sk.« og i 1848: »Maler Wogelius for at forandre de kongelige navnechifre på told- og konsumtionsvæsenets bygninger 16 Rdl. 48 sk.«

Ved hver af portboderne fandtes et stemmel med det kongelige navnetræk og byens våben, en lås til porten, en stor og en mindre jernsøger, diverse kornmål og solde, en håndlygte, en 4 lispunds bismær, en 2-personers seng, et bord med skiffe og lås, to bænke, en hylde, en stige til loftet, en lyseplade og en lysesaks, en ildtang og -skuffe og et par blækchuse.

Konsumtionen ophørte fra 6. oktober 1850. Boderne blev herefter overflødige, og Fredericia Avis bekendtgjorde, at den 6. juni 1851 afholdtes auktion over konsumtionsvæsenets 4 bygninger til nedbrydelse. En enkelt blev dog ikke nedbrudt, nemlig boden ved Magasinmøllen, som 1. november 1852 blev solgt til møllens ejer, Jens Glerup Valeur, og den eksisterede endnu til begyndelsen af vort århundrede.

Toldboden

Besyderligt nok synes Fredericia først ret sent at have fået en toldbod eller toldkammer. Forklaringen er formentlig den, at der har været ringe behov for pakhusplads, og behovet for kontorlokaler synes at have været begrænset til, hvad der kunne klares i et hjørne af tolderens private hjem. Det er således påfaldende, at de skiftende strøm-toldinspektører indtil 1805 har haft deres boliger i Vendersgade umiddelbart ved Strandporten og skibsbroen. Told- og konsumtionsinspektørerne har derimod gennem hele 1700-tallet holdt til dels på Vendersgade/Sjællandsgade-hjørnet, dels i Prinsessegades nordende.

En inventarfortegnelse for konsumtionsvæsenet fra 1802 omtaler foruden portboderne »hovedkontoret«, hvortil hørte: et skilt med kgl. cifre over døren, anskaffet 1780, et korrespondancesegl og et inkvisiti-

onssegl, anskaffet 1779, et stempel, hvori årstallet er forandret til 1779, anskaffet 1776, en brændevinsprøver af elfenben, anskaffet 1779, et fyrrerbord med skuffe og lås, anskaffet 1780, fire jerninkvisitions-søgere, anskaffet 1781, et brændejern til udført kvæg, anskaffet 1780, et brændejern til indført kvæg, anskaffet 1794, en hængelås, anskaffet 1793.

Derimod nævnes beliggenheden af »hovedkontoret« ikke, men det fremgår af toldregnskaberne, at det var i lejede lokaler, rimeligvis hos told- og konsumtionsinspektøren selv.

Den første toldbod fik til huse i et pakhus, som opførtes af købmand Bertel Bruun i 1797 »mellem konsumtionsboden og Manufakturets uldvaskeri«, d.v.s. på stranden udenfor Strandporten. Det fremgår af den korrespondance Bruun i forbindelse med husets opførelse udvekslede med

de militære myndigheder, at han havde akkorderet med toldvæsenet om udleje af 5 fag af huset til pakhus og vejerbod.

Pakhuset blev således i realiteten byens første toldbod. Det blev i 1832 flyttet til havnens østside, hvor det til vore dage har været kendt som »Brøchners Pakhus« efter en af Bruuns slægtninge, købmand Thøger Brøchner, der efter Bruuns død overtog huset. I 1978 blev det nedtaget stykke for stykke og er nu genopført ved Fredericia Museum.

Lige siden byens grundlæggelse havde en havn stået øverst på ønskesedlen, og der var i tidens løb blevet fremsat flere planer, som imidlertid aldrig blev realiseret. Først i 1802 kom der lidt skub i tingene. Under en visit, kronprins Frederik (VI) aflagde, fordristede Bertel Bruun sig til at aflevere en ansøgning om et havneanlæg, stærkt støttet af magistraten og de eligerede borgere.

Fredericia havn ca. 1900. Over det største skib ses »Brøchners Pakhus«, som blev flyttet til denne plads i 1832. Det havde før ligget udenfor Strandporten, hvor det var opført i 1797 og bl.a. havde rummet byens første egentlige toldbod. Huset er nu flyttet og genopført ved Fredericia Museum. Til højre ses Carolinelunds Mølle.

Bruun havde på denne tid opbygget en pæn lille flåde af egne skibe i fart på Norge og tyske Østersøhavne og endda et enkelt i fart på Middelhavet, så hans personlige interesse i en havn var stor.

Generaltoldkammeret udtrykte betænkeligheder ved planen, idet man frygtede, at omkostningerne ved anlægget ville overstige de fordele, som kunne ventes. Bruun lod imidlertid i 1805 daværende kaptajn i Ingeniørkorpset, Rasmus v. Kragh, der i embedsforretninger alligevel opholdt sig i byen, udarbejde planer og overslag, og Bruun foretog selv en beregning over de forventede intrader. Planer og overslag blev tilsendt kronprinsen, der befalede havnearbejdet fremmet, og i 1808 påbegyndtes anlægget, som i 1811 var så langt fremme, at mindre skibe kunne losse og lade ved havnemolerne. I 1812-13 blev der foretaget opmudring, så også større skibe kunne benytte havnen, og disse arbejder fortsatte i 1814 og 1815 efter at yderligere kapital var skaffet til veje.

I forbindelse med havneanlægget opførtes en ny toldbod ved havnens vestside. Den var på 13 fag i en etage grundmur med tegtag og forsynet med en 2-fags kvist til ophejsning af varer. De 10 fag var indrettet til værelser (kontorer) og 3 fag til vejerbod. Desuden fandtes til den vestre side to små udbygninger, den ene til brændehus, den anden til lokum. Loftet blev benyttet til oplag af varer.

I 1839 var der planer fremme om opførelse af en ny toldbod ved sydenden af havnebassinet. De militære myndigheder blev forhørt om sagen og udtalte i den anledning, at pladsen var en del af den plads, som oprindeligt ved fæstningens anlæg var udlagt som kanal, og dersom fæstningen engang skulle fuldføres efter planerne, ville man kun tillade opførelsen mod, at bygningen kunne nedrives uden erstatning.

Den samme bestemmelse var i øvrigt også gældende for den eksisterende toldbod, som lå på en del af det areal, som i 1816

var overdraget fra fæstningen til havnekommisionens brug. Planen blev ikke gennemført, ej heller en i 1843 fremsat plan om at opføre en tilbygning til toldboden.

Sagens behandling er karakteristisk for Fredericia, hvor man holdt strengt på overholdelsen af den bebyggelsesplan, der var blevet fastlagt i 1667. De arealer, som dengang var blevet udlagt til kanaler (havneanlæg), forblev ubebyggede til henimod slutningen af 1800-årene.

Toldinspektører indtil 1802

1656-1680: Jacob Pedersen, f.?, d.1680, gift med Anne Jensdatter Bang. Jacob Pedersen har formentlig forestået hele den toldmæssige forvaltning, herunder Strømtolden, indtil en selvstændig strømtoldinspektør optræder fra omk. 1660. Under den svenske besættelse synes han som så mange andre af byens indbyggere at være bortflygtet. I alt fald er han i marts 1658 i København. Han vendte dog tilbage, men har næppe fundet sin stilling særlig attraktiv. I 1661 ansøgte han således om at få Hald lensbefaling eller ridefogedembedet i Dronningborg, men fik ingen af delene.

Allerede i 1658 var han rådmand i Frederiksodde og fortsatte i denne stilling til han i 1670 blev borgmester, hvilket embede han havde ved siden af toldergerningen til sin død. Lønnen som tolder blev i 1674 reduceret fra 150 Rdl. til 50 Rdl. om året.

1680-1683: Anders Dolmer, bestalling 16. september 1680.

1683-1698: Peder Skov f.?, d.1698, gift med Gertrud Bertelsdatter. Bestalling 5. maj 1683. I 1687 fik han for sin lange og tro tjeneste, og fordi han erlagde tolden i rede penge, 5 lodder jord i Stadsvænget og Magistratens Vang. Peder Skov havde tillige byens postmesterembede, som efter hans død blev bestyret af enken til 1714 og derefter af sønnen Poul Skov fra 1714-1734.

1698-1704: Johan Banner, bestalling 14. juni 1698. Han var tidligere kongelig lakaj og kurér med 8 års tjeneste. I 1703 lod han den endnu eksisterende altertavle i Trinitatis kirke staffere. Tavlen var i 1691 skænket kirken af forgængeren i embedet. Banner var som sine forgængere og nærmeste efterfølgere i embedet toldforvalter, d.v.s. forpagter. I året 1700 måtte han således byde på tolden, men kunne ikke svare beløbet. Han synes dog at have fået henstand med betalingen og sad i stillingen til sin død i 1704.

1704-1747: Jacob Lund, bestalling 28. august 1704. Jacob Lund stammede formentlig fra Kolding, hvor hans ansøgning om embedet er dateret. Han var ejer af en større gård i Sjællandsgade ved siden af den katolske kirke og brugte desuden hjørnegrunden til Sjællandsgade. Gården er den samme, som i udflyttet og genopført stand i dag rummer Fredericia Museum, og hvis ældste del rimeligvis er bygget af Lund.

1747-1782: Hans Jørgen Jacobsen Hvalsøe, f. 1710 i Hillerød, d. 1782 i Fredericia. Bestalling 19. januar 1751 efter at have været konstitueret i embedet siden 1747.

Han var gift tre gange:

- 1) med Ellen Elisabeth Richter (1721-1746), en søster til borgmester Henrik Molrath Richter.
- 2) med Sara Simonsen (1731-1755).
- 3) med Marie Bolt Godsche (1740-1816).

Hvalsøe var oprindelig cand.theol. I 1740 forsøgte han sig som herremand og købte Gislingegård ved Holbæk. Den brændte i 1746, og da en ulykke sjældent kommer alene, blev besætningen tillige hærget af kvægsyge, og Hvalsøe blev ked af foretagendet og solgte det. Forinden havde hans ulykker dog været benyttet som løftestang til en ansøgning om tolderembedet i Fredericia, thi han ville hellere have dette end den skattefrihed, der ellers var stillet ham i udsigt.

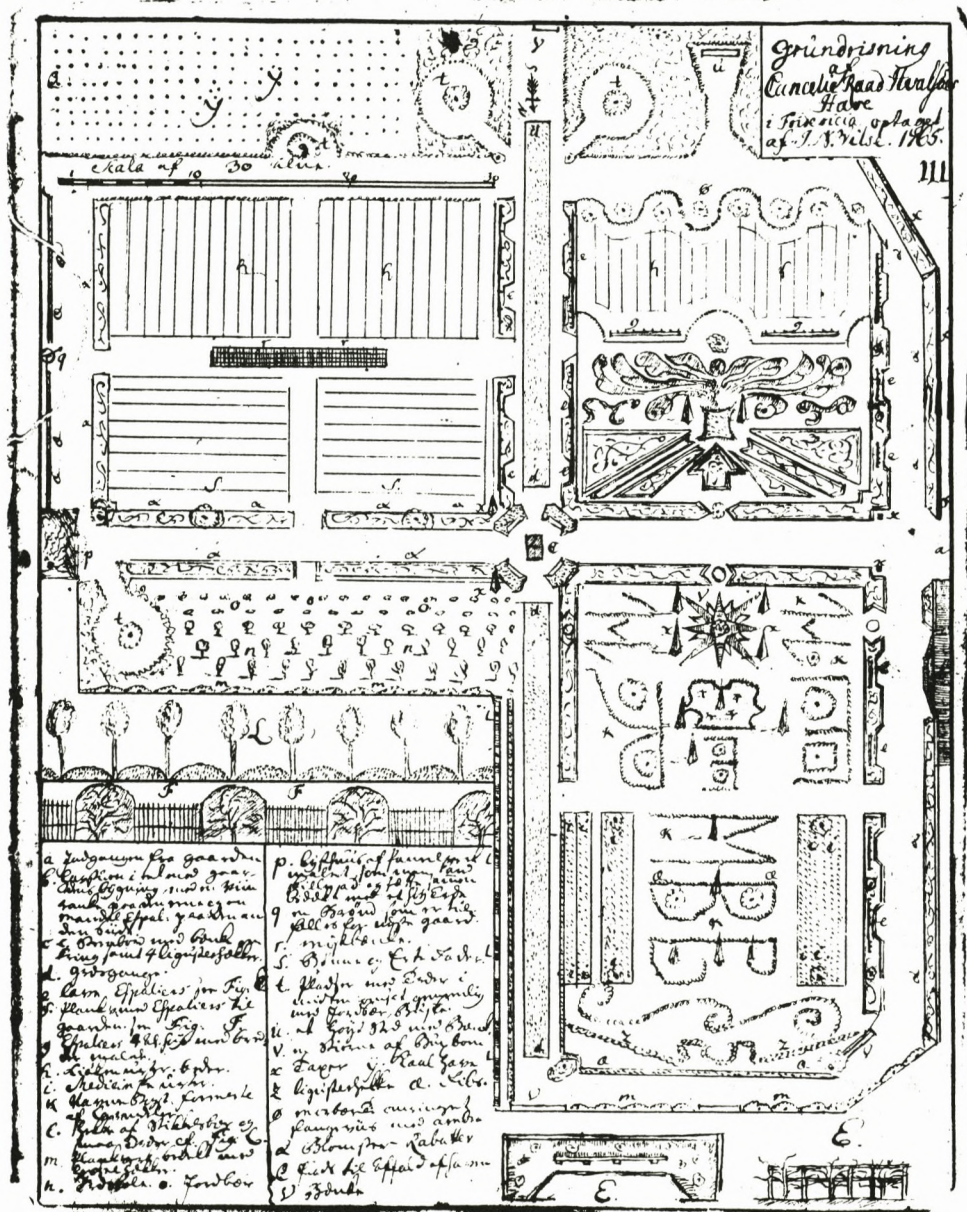
Hvalsøes første hustru var enke efter borgmester Frederik Hansen Amager i Fredericia, og han var derved straks kommet ind i de betydende kredse i byen. Sammen med svogeren, Henrik Molrath Richter, grundlagde han i 1757/58 en oliemølle og et sæbesyderi i Fredericia, provinsens første af sin art. Det gik dog alt andet end godt, og han pådrog sig en betydelig gæld. Også hans store børneflokk fra 3 ægteskaber, i alt 18 børn, tærede kraftigt på midlerne, og da boet ved hans død skulle gøres op, viste det sig at være insolvent.

I toldergerningen var Hvalsøe ivrig og pligtopfyldende, så at Generaltoldkammeret roste Fredericia toldsted for årvågenhed og nøjagtighed. I de sidste år kneb det dog med årvågenheden, og regnskaberne blev ikke indleveret, som de skulle. Da toldvæ-

Hans Jørgen Jacobsen Hvalsøe, tolder og toldkasserer 1747-1782. Maleri gengivet efter D. Hvalsøe: Slægten Hvalsøe, 1914.

Hvalsøes have i Fredericia, Prinsessegade nuv. nr. 21. Tegning af J.N. Wilse 1765, Oslo Universitetsbibliotek. Hvalsøe var en ivrig haveyrker, og hans haveanlæg i Fredericia var vidt berømt. Bemærk navnetrækkene formet i lavendler: HJJH, EER, SS og MBG, som står for ejeren og hans tre hustruer.

senet selv overtog konsumtionsopkrævnin-
ningen, blev Hvalsøe i øvrigt den 1. januar
1779 udnævnt til regnskabsfører og kon-
sumtionskasserer. I en kort periode efter
hans død var fætteren, Jørgen Justesen
Hvalsøe, der i nogle år havde virket som
fuldmægtig ved toldkontoret, konstitueret
i stillingen.

1782-1789: Peter v. Westen, f.1731 i Oden-
se, d.1789 i Fredericia. Bestalling 11. nov-
ember 1782. Gift med Anna Johanne Baar
(1747-1795).

Westen var oprindelig apoteker og var
udlært i faget hos faderen i Odense. I 1753
erhvervede han den medicinske doktorgrad
og virkede som læge i Odense til 1764, hvor
han overtog Odense Løve Apotek. Han
havde ingen større økonomisk sans, men
havde til gengæld stor pragtlyst, og hans
store samlinger af kunst, bøger og rariete-
ter kostede dyrt, så at han i 1773 gik fallit.
Han erhvervede derefter i 1779 - formentlig
med svigerfaderens hjælp - Odense Adres-
sekontor med privilegium til at udgive en
avis.

I Fredericia startede han i januar 1786
byens første avis »Ribe Stifts Adresse Con-
toirs Efterretninger fra Fredericia«. Han
var ejer af en betydelig gård i Prinsesse-
gade (nu nr. 21), som han havde overtaget ef-
ter forgængeren, Hvalsøe. En søn af ham,
Jens Baar v. Westen (1772-1845) virkede
som konsumtionsbetjent og blev senere
toldforvalter i Løgstør. En anden søn, Jo-
han Christopher v. Westen (1769-1841),
blev kendt som grundlægger af Det Wes-
tenske Institut, en i sin tid kendt latinskole
i København.

1789-1797: Niels Staal, f.1751 i Køben-
havn, d.1819 i Fredericia. Bestalling 6.au-
gust 1789. Gift med Anna Marie Bruun
(1766-1839).

Staal havde forhen være kopist i Gene-
raltoldkammeret og var således den første
»faglærte« tolder i Fredericia. Ved sit æg-
teskab med en søster til den driftige og ini-

*Niels Staal og hustru Anne Marie Bruun, tolder
og toldkasserer 1789-1812. Gengivet efter sil-
huetklip fra 1794 (udsnit) i Daniel Bruun:
Slægts- og barndoms minder, 1925.*

tativrige købmand Bertel Bruun kom han
ind i byens på den tid mest betydningsfulde
familie. Ved toldforordningen af 1797 blev
regnskabsføringen af toldvæsenets forskel-
lige indtægter og udgifter samlet under en
fælles strøm-, told- og konsumtionskasse-
rer, og den første i dette embede blev Niels
Staal (bestalling 1. marts 1797), som heref-
ter havde embedet til 1812.

1797-1802: Mogens Christian Tonboe, f.
ca. 1747, d.1802 i Fredericia. Bestalling 1.
marts 1797. Gift med Helena Sophie Gjed-
de.

Tonboe havde siden toldvæsenet overtog konsumtionen i 1779 virket som konsumtionsinspektør.

Strømtoldinspektører indtil 1805:

ca. 1660-1670: Andreas Reiz.

Om Andreas Reiz vides ikke meget. Han omtales flere gange i rådstueprotokollerne som »Kongl. Majestæts Toldinspektør«, og det kan næppe have været andet end ved Strømtolden. I maj 1662 ansøgte han om at få anvist en byggegrund i Kongensgade, og i 1663 optræder han som rådmand.

1670-1696: Martin (Morten) Lauritzen. Bestalling 20. september 1670. Han synes tillige at have været færgemand ved Strib.

1696-1701: Hans Schultz. Bestalling 1. januar 1696. Død 1701.

1701-1716: Clemen Jensen Fyrop. Bestalling 1701.

I sin ansøgning om embedet anfører Fyrop, at han tidligere havde været beskæftiget som fuldmægtig hos Fredericia fæstnings proviant-, ammunitions- og materielforvalter, Mathias Lihme. Denne var død i 1698, og Fyrop var nu på 4. år beskæftiget med at gøre Lihmes efterladte regnskaber klar. Straks efter at han havde tiltrådt stillingen, ansøgte han om lønforhøjelse fra 66 Rdl. 4 sk. årlig til 100 Rdl., men det blev afslået. Efter 1716 synes han at have fungeret som toldkontrollør, idet han i en fortegnelse over indbyggerne til ligning af kop-skat i 1718 omtales som kontrollør, boende i Dronningsgade med sin hustru.

1716-1734: Hans Grønwald, f.?, d. 1734. Bestalling 24. august 1716. Gift med Elisabeth Borch (f.?, d. 1770).

1735-1751: Christian Siegfried Tautenberg, f. 1703, d. 1751. Bestalling 21. februar 1735. Ugift.

Tautenberg var oprindeligt kadet i flåden, bl.a. i 1710 på orlogsskibet »Prins Carl«. Han var allerede dengang ualmindelig stridbar. I 1717 blev han indklaget til vi-

ceadmiral Sehested af en jomfru Kaas og hendes værtinde madam Flemming for at have slået madammens vinduer itu og kaldt jomfruen for en kanalje. Om han blev straffet ses ikke, men i november 1717 søgte han om afsked, idet han mente, at alle hans kadetkammerater var sprunget ham forbi i avancement til officer, og han, som havde faret både vinter og sommer, havde ingen venner eller beskyttere, som kunne hjælpe ham op ad avancementsstigen. I august 1718 fik han afsked efter flere gange at have nægtet at gå ombord, når han blev udkommanderet. Uagtet han reelt aldrig var avanceret til officer, titulerede han sig løjtnant.

I 1728 blev han kontrollør ved Middel-fart og Strib toldsteder, og ved Grønwalds

Vendersgades sydlige ende omkring år 1900. Foto Fredericia Museum. Ejendommen Vendersgade 71 (gl. nr. 499) var fra midten af 1700-årene og indtil 1805 bolig for de skiftende strømtoldinspektører (Tautenberg, Sommerfeldt og Søren Hansen). Ejendommen bestod da af 9 fag egebindingsværk - heraf 8 fag til bolig og 1 til port - med kvist over 4 fag.

død fik han strømtoldinspektørembedet i Fredericia, idet han foreslog også at betjene Middelfart toldsted. Det blev der nu intet af. I 1740 kom det til et vældigt sammenstød med Fredericias tolder, Lund, og kontrolløren, Weber, som han angreb med ærerørige ord samtidig med, at han udtalte forfærdelige ord om Gud og Toldvæsenets forordninger og Kommercekollegiet. Herefter blev han midlertidig sat fra embedet.

I 1742 ansøgte han om en ledigbleven færgemandspost ved Snoghøj, da han ikke længere »kunne nyde rolighed i Fredericia«. Han fik dog ikke stillingen, som i stedet blev besat med Tordenskiolds gamle kampfælle, Peder Grib.

1751-1758: Christen Beck, f.?, d.1758. Bestalling 9.februar 1751. Gift med Mette Thomsen (f.?, d.1801), en datter af købmand og rådmand i Fredericia, Bertel Thomsen. Beck havde tidligere været kongelig lakaj.

1758-1770: Andreas Sommerfeldt, f.1720, d.1770. Bestalling 10.juli 1758.

Sommerfeldt havde tidligere været lakaj i 12 år. I sin ansøgning anfører han, at han ikke skulle have løn for embedet, men 40 Rdl. årlig i skriverpenge. Som tidligere nævnt bestod en væsentlig del af aflønningen af sportler, altså en uvis indkomst, som afhang af antallet af klarerede skibe.

1770-1773: Jacob Henrich Jacobi, f.1739, d.1773. Bestalling 29.maj 1770. Gift med Mette Marie Bang (1753-1781).

Jacobi havde forhen siden 1761 været toldkontrollør i Fredericia. Med embedet som strømtoldinspektør fulgte forpligtelse til at betale Sommerfeldts enke, hvis navn ikke kendes, 50 Rdl. årlig. Hun døde i 1774.

1773-1805: Søren Hansen, f.1728, d.1805. Bestalling 27.december 1773. Gift med Barbara Guldbeck (1731-1811).

Søren Hansen, som blev den sidste selvstændige strømtoldinspektør, havde forhen været kopist hos Kongens Foged,

etatsråd Ortwed, formentlig den samme, som om formiddagen den 28.april 1772 oplæste dødsdommene over greverne Struensee og Brandt på skafottet på Øster Fælled i København.

Toldkontrollører indtil 1797:

1716-1721: formentlig Clemen Jensen Fyrop, tidligere strømtoldinspektør.

1721-1748: Bernt Berentsen Weber, f.?, d.1748. Bestalling 26.maj 1721. Gift med Anna Cathrine Dorsch.

Weber havde tidligere været fyrbøder ved hoffruentimmeret, d.v.s. de kvindelige gemakker på Københavns Slot. Efter hans død synes der ikke at være ansat en ny kontrollør før

1761-1770: hvor Jacob Henrich Jacobi virkede, indtil han blev strømtoldinspektør.

1770-1775: Andreas Bonde. Bestalling 12. juni 1770. Han blev i 1775 tolder i Bandholm.

1775-1797: Niels Bergmann, f.1740, d.1815. Bestalling 6.marts 1775. Gift med Elisabeth Braasted.

Han havde tidligere arbejdet med regnskabssager og påberåbte sig statsminister og geheimeråd Eichstedts vidnesbyrd om sin duelighed.

Fra 1.marts 1797 blev stillingsbetegnelsen ændret til told- og konsumtionsoverbetjent, og i denne stilling virkede Bergmann til sin død. I virkeligheden var der vel tale om en mildere degradering som følge af toldvæsenets omorganisation. Der var nemlig ved toldvæsenets overtagelse af konsumtionen fra 1.januar 1779 oprettet et specielt embede som told- og konsumtionskontrollør, som fra dette år blev bestridt af Niels Madsen Pagh, gift med Maren Jensdatter Møller.

Han var søn af den Mads Nielsen Pagh, som tidligere havde haft konsumtionen i forpagtning. I 1781 blev han medarving af en større formue efter sognepræst i Skelby på Falster, Niels Frederiksen Amager (en

søn af borgmester Frederik Hansen Amager i Fredericia), der var død ugift og havde efterladt sig herregården Gjedsergaard.

Pagh og hans hustru oprettede i 1790 et testamente, hvorefter der ved deres død skulle stiftes et legat på 2.000 Rdl., hvis renter skulle bruges til at »købe sund og god rug mellem Mortensdag og Kyndelmisse, for samme rug hen i foråret og sommeren at udsælge til de fattige indvånere i Trinitatis sogn«.

Lønforhold i 1700 - årene

Danske Atlas 1769 opgiver byens samlede toldpersonale som bestående af en tolder, en kontrollør og en strøminspektør samt 8 konsumtionsbetjente. Kontrollørens virke var hovedsagelig ved Strømtolden og den almindelige told, men som anført fandtes der tillige fra 1779 en kontrollør eller konsumtionsoverbetjent ved konsumtionsvæsenet.

J.N. Wilse oplyser 1767, at tolderens løn var 500 Rdl. og kontrollørens 300 Rdl. årlig, hvorimod strøminspektørens løn ikke opgives. Hans løn synes hovedsagelig at have bestået af sportler, som efter plakat af 11. september 1742 udgjorde $\frac{1}{2}$ Rdl. kurant for fartøjer under 10 læster, som alene sejlede på det daværende danske rige, og 1 Rdl. kurant for fartøjer på under 10 læster, hvis de sejlede på fremmede stæder. Den samme takst var gældende for fartøjer over 10 læster, uanset hvor de sejlede.

Witse beklager sig i øvrigt over ikke nøje at kunne få at vide, hvad Strømtolden indbragte, udover et sted mellem 600 og 4.000 Rdl. årlig, men han slutter »da henvend 700 skibe passerer her forbi om året, ofte 24 i en uge, kan man nogenledes deraf se dens importance«.

Ny organisation

I 1797 skete en nyorganisering af toldvæsenet bl.a. som følge af, at den hidtidige delte regnskabsføring blev samlet under én hat. De to hidtil selvstændige stillinger som henholdsvis told- og konsumtionsinspektør

og som strøminspektør blev, da stillingerne ved dødsfald blev ledige i henholdsvis 1802 og 1805, sammenfattet under én chef for hele toldstedet, benævnt strøm-, told- og konsumtionsinspektør. Kassererembedet, som var oprettet i 1779, blev ligeledes sammenfattet fra 1797 under en strøm-, told- og konsumtionskasserer.

Personalet kom i øvrigt til at bestå af en told- og konsumtionsoverbetjent samt et antal underbetjente, normalt mellem 9 og 11.

Også her skete der en forandring, idet militært personel, som af den ene eller den anden grund var afskediget fra tjenesten, i 1803 fik en fortrinset til at søge stillinger i toldvæsenet. Resultatet var, at stillingerne som overbetjent og underbetjente fra denne tid blev besat af kongen gennem generaladjudanten for landmilitæretaten, og stillingerne blev da så godt som udelukkende besat med forhenværende underofficerer, i enkelte tilfælde tidligere officerer. De fleste kom fra landetaten men der var dog enkelte fra søetaten. Blandt de øvrige ikke-militære findes folk, som tidligere havde bestridt så forskellige erhverv som en regnskabsfører fra karantænestationen på Kyholm, en skipper fra Kgl. Grønlandske Handel, en silke- og klædekræmmer, en gartner og en farmaceut.

Udenfor det egentlige toldpersonale stod et kontorhold omfattende en toldfuldmægtig, der fungerede som skriver, og som havde eventuel assistance af underordnede skrivere. Disse opfattedes ikke som embedsmænd i ordets forstand, idet de blev antaget af toldkassereren og aflønnet af denne alt efter, hvad han fandt nødvendigt at have af assistance.

Stillingsbetegnelsen overbetjent blev fra 1845 ændret til toldkontrollør, og underbetjent blev fra 1851 ændret til toldassistent. Uniformering blev indført generelt i 1845 i den karakteristiske grønne farve, som bevarede frem til 1947. Forhen havde toldvæsenets eneste kendetegn bestået i

toldtegnet, et lille ovalt metalskilt med rigsvåben og krone, som blev syet på det almindelige tøj. Dette tegn var blevet indført i 1781.

Strøm-, told- og konsumtionsinspektører 1802-1862

1802(05)-1834: Claus Wilhelm Hornemann, f.1761, d.1834. Bestalling som told- og konsumtionsinspektør 7.april 1802 og tillige som strøminspektør 8.juli 1805. Gift med Marie Pouline Christine Gottschalck.

Hornemann havde oprindelig været ansat ved Den Kgl. Branddirektion og blev derefter told- og konsumtionskasserer i Middelfart. I 1801 skulle han overtage den tilsvarende post i Frederikshald i Norge, men måtte renoncere på embedet, dels fordi det voldte ham besvær at komme afsted med kone og 5 børn, dels fordi han ikke kunne stille den forlangte kaution på 6.000 Rdl.

Hornemann synes at have været en dygtig og kompetent embedsmand, som med akkurate varetog ikke blot de toldmæssige opgaver, men også opgaverne omkring karantænevæsenet, søindrulleringen og forhyringen. Dette gjaldt ikke mindst under de urolige år 1807-14, hvor skibstrafikken gennem Lillebælt antog et ekstraordinært omfang.

Han blev da også i 1810 kammerråd, i 1813 justitsråd og i 1815 Ridder af Dannebrog. I 1824 blev han medlem af kommissionen angående konsumtions- og brændingsafgifter og fungerede tillige som konstitueret overkontrollør for Sjælland, Fyn og omliggende øer (se Zise 2/1982 s. 26-27).

1819-1829: Axel Frederich Preben Fog. Gift med Laura Ovidia Mechtela Muus. Konstitueret i embedet til 1829, derefter toldinspektør i Randers.

Den gamle katolske præstegård i Gothersgade ved hjørnet af Sjællandsgade ca. 1905. Foto Fredericia Museum. Toldinspektør C.W. Hornemann købte i 1813 ejendommen af menigheden for 12.000 Rdl. Hans arvinger tilbagesolgte den til menigheden i 1836.

1829(34)-1862: Carl Philip Julius Lorentz, f.1789, d.1865. Konstitueret 23.september 1829, bestalling 15.november 1834. Gift med Elisabeth Cathrine Herholdt (1796-1866).

Lorentz havde tidligere været officer i Kongens Livjægerkorps og var fra 1814-24 guvernementssekretær og regimentskvartermester i den danske koloni Trankebar i Indien. Han var tillige cand.jur., hvilket medførte hans afsked fra stillingen i Trankebar, da han påkaldte sig kongens allerhøjeste mishag ved som sagfører at have påtaget sig udførelsen af private processer.

I Fredericia opførte han et af byens smukkeste huse kaldet »Bella Vista« i Sjællandsgade. Huset lå højt hævet med udsigt over byen og Lillebælt i baggrunden, og foran strakte sig et stort og smukt terrasseformet haveanlæg.

I 1840 blev han kammerherre og kunne senere føje et ridderkors til. Han var ubestridt byens førstemand i kraft af sin formue og sin elskværdighed og var kendt for sit gæstfrie hjem, og det var derfor natur-

Toldinspektør, kammerherre Carl Philip Julius Lorentz. Maleri, gengivet efter værket Fredericia Byes og Omegns Spare- og Laanekasse 1851-1951.

Fredericia set fra den vestlige side af volden. Tegning ca. 1848, Fredericia Museum. Helt til venstre ses toldinspektør Lorentz's villa »Bella Vista«.

ligt, at han i årene 1853-61 blev valgt til rådmand og formand for byrådet. I 1851 var han medstifter af Fredericia Sparekasse.

At nogle så lidt skævt til denne fornemme og begavede mand, fremgår af følgende anonyme indlæg, som i 1840 fremkom i »Fredericia Ugeblad«, en lille lokal avis, som kun fik kort levetid: »Foruden en stormand, der årlig trækker en uhyre sum af statskassen (her sigtes til prins Frederik (VII), som fra 1834 til udgangen af 1839 var forvist til Fredericia), har denne by en sinecurist (d.v.s. en person i et embede uden arbejde) med over 4.000 Rdl. årlig indtægt, skjønt hans forretninger let kunne bestrides af en duelig controller med omtrent lige så mange 100 Rbdr. tillæg. Her kræves en strømtold, som er til større fordel for embedsmændene end for toldkassen, og som er så trykkende for handelen, da den udgjør henved 4 dobbelt mod fragten.«

Samme anonyme skribent drev det så vidt som til at foreslå »afskaffelse af toldinspecteurs og andre unødvendige embedsposter« til besparelse af statskassen for »tønder guld årlig«. Indsenderen havde i realiteten sørgelig ret, for den rene Strømtold indbragte i virkeligheden ikke stort mere end, hvad der gik til toldinspektørens samlede aflønning.

Toldkasserere til 1862

1797-1812: Niels Staal, tidligere toldinspektør (s.d.).

1813-1820: Johan Peter Henrik Harboe, f.1766, d.1834. Bestalling 2.marts 1813. Gift med Johanne Marie Wismer.

Harboe var tidligere officer i hæren, sidst i Københavns Infanteriregiment med rang af major. Herfra blev han afskediget med karakter af generalkrigskommissær. Han forlod Fredericia, da han i 1820 blev kasserer og 1. looper ved Øresunds Toldkammer i Helsingør.

1820-1832: Frederik Beck, f.1773, d.1832. Bestalling 20.juni 1820. Gift med Christine Frederikke Friis.

Beck var exam. jur. og havde titel af kammerråd. Han havde før været told- og konsumtionskasserer i Kerteminde og derefter i Slagelse. De sidste år i embedet i Fredericia var Beck syg, og en søn, formentlig Johan Vilhelm August Beck, var konstitueret.

1832-1847: Johan Jacob Drastrup, f.1788, d.1849. Bestalling 26.september 1832. Afsked 9.april 1847. Gift med Helene Marie Brockdorff.

Drastrup havde som jæger været med i Kongens Livjægerkorps, da englænderne i 1807 belejrede København. Den 4.september var han med i et kommando, som skulle bjærge nogle efterladte kanoner ved tømmerpladserne (omtrent hvor Glyptoteket ligger i dag), men under aktionen bortrev en engelsk kanonkugle begge hans ben. I 1810 blev han told- og konsumtionskasserer i Kerteminde og kom herfra til Fredericia.

1847-1860: Peter Gerhard Mariager, f.1798, d.1860. Bestalling 26.april 1847. Gift med Elisabeth Henriette Løvmænd.

Mariager var exam. jur. og havde fra ungdommen arbejdet under Generaltoldkammer og Kommercekollegiet, sidst (fra 10.marts 1841) som chef for 1. danske Revisionskontor. Samtidig havde han fået titel af kammerråd.

Toldkasserer Peter Gerhard Mariager. Litografi E.M. Børentzen & Co. ca. 1850, Fredericia Museum.

Da konsumtionen bortfaldt i 1850, skete der en væsentlig reduktion af toldsteder, som havde både en inspektør og en kasserer. I Fredericia blev kassererembedet opretholdt på grund af Strømtolden, og man skulle egentlig have forventet det nedlagt ved denne tolds bortfald i 1857. Det skete blot ikke.

1860-1862: Otto Bernhard v. Hedemann, f.1811, d.1883.

Han blev konstitueret i embedet, som først blev nedlagt med hans konstituering den 21.december 1862 som toldforvalter, som toldstedets chef fremover benævntes.

Et stemningsbillede fra toldboden

Den senere præst Laurids Prip har fra sin barndom i 1840'ernes og 50'ernes Fredericia givet følgende lille stemningsbillede fra toldboden:

»Blandt dem, der hver dag passerede forbi på volden, var først og fremmest den yderst sirlige kammerherre Lorentz, der

var på vej fra sin bolig til toldboden. Han var toldinspektør i byen, en vigtig stilling i den tid, da alle skibene skulle stoppe op ved Fredericia og betale Strømtold. For mig var han indbegrebet af alt fint og fornemt. Så kom justitsråd Mariager forbi, en venligt udseende mand, der engang gjorde mig henrykt ved at spørge om, hvem jeg var søn af.

Nede på toldboden var der anbragt en gådefuld jernbøjle på begge sider af gadedøren. Om morgenen ved kontortid kom en gammel mand humpende oppe på volden på to træben ved hjælp af et par stokke. Det var gamle Drastrup, der i 1807 havde mistet begge benene og nu var tolder i Fredericia, hvor han ved hjælp af de nævnte jernbøjler hjalp sig op ad trappen til toldkontoret.

Toldpersonalet syntes os i øvrigt aldrig at have noget at bestille, men de var jo, selv om de som oftest gik med hænderne på ryggen og røg af deres merskumspiber, alligevel statens årvågne øjne, der i al stilhed betragtede enhver, der gik forbi, og takse-

Toldkammerbygningen fra 1844 i sin oprindelige skikkelse. Foto 1869 af I.B. Melchior, Det Kgl. Bibliotek.

Toldkammerbygningen i Fredericia efter tilføjesen af 1. sal i 1867. Foto ca. 1900, Fredericia Museum.

rede enhver mistænkelig pakke, man holdt i sin hånd.

I 1844/45 opførtes en ny toldkammerbygning i grundmur umiddelbart syd for den gamle, som i 1846 blev solgt til havnekommissionen, der benyttede den til havnefogedbolig indtil 1872, hvor havnefogedboligen flyttedes til den tidligere militære havnevagt (opført 1849/50), som lå umiddelbart nord for den gamle toldbod.

Det nye toldkammer var oprindeligt kun på en etage bestående af et forhus 24 alen langt og med et baghus, som sammen med gavlen af forhuset målte 26 alen. Bagbygningen kom i en periode fra februar 1854 til november 1856 til at tjene som byens første telegrafstation for Statstelegrafen.

Forbygningen blev i 1869 forhøjet med en etage, hvad der foranledigede den daværende toldforvalter (Hedemann) til at indsende et andragende til Generaltolddirektoratet om tilladelse til at »plante 5 træer ved den søndre ende af toldkammerbygningen for på den måde at skjule det min-

dre heldige udseende, som bygningen har fået set fra syd af, derved at den tilsatte 2den etage kun rækker over den halve del af den.

Da prøjserne i 1848 besatte Fredericia, skete der en del overlast på såvel privat som offentlig ejendom. En samtidig brevskriver fortæller: »Her i byen har fjenden især ladet det gå ud over den nye toldbygning og efterladt på væggene den indskrift: »Vergeltung für Glücksburg«.

Toldkammerbygningen var i brug som sådan indtil 26. september 1941, hvor toldkammeret flyttede til den tidligere bane-gård i Oldenborggade. Bygningen blev her efter i en årrække benyttet som havnetold-kontor, indtil kommunen i 1953 overtog den med henblik på nedrivning. Havne-toldkontoret blev flyttet til DFDS' pakhus ved havnen.

Hårde bedømmelser

Da Lorentz i 1829 blev konstitueret i told-inspektørembedet, aflønnedes det samlede toldpersonale således:

Toldinspektør Hornemann 2.692 Rdl., toldinspektør (konstitueret) Lorentz 1.200 Rdl., toldkasserer Beck 2.934 Rdl., overbetjent Müller 860 Rdl. og 11 underbetjente á 108 Rdl.

Lorentz var den eneste på fast løn, indtil han i 1834 endeligt overtog embedet. Hornemanns faste gage var således kun 118 Rdl., Becks 192 Rdl. og Müllers 100 Rdl. og hver af underbetjentenes 60 Rdl. De sidste, hvoraf én assisterede Hornemann i hans virke som overkontrollør, fik dog hver især oprundet deres indtægt til 175 Rdl. Beck havde udover den ordinære indtægt et tillæg på 8 sk. sølv ugentlig til en skriver (toldfuldmægtig).

En stor del af lønnen fremkom altså gennem sportler - skriverpenge og toldembeds-gebyrer - og var med andre ord af uvis størrelse. I 1847 udgjorde Lorentz' faste gage 800 Rdl., hvortil kom et personligt tillæg på 1.910 Rdl. samt »uvisse indkomster« på 1.743 Rdl., i alt 4.453 Rdl. Toldkasserer

Drastup fik i alt 4.708 Rdl., kontrollør Müller i alt 1.455 Rdl. og hver af de 11 underbetjente 240 Rdl.

Fra 1841/42 foreligger et par ganske morsomme notesbøger, formentlig fra Overtoldinspektoratet for Nørrejylland, med bedømmelse af personalet ved de forskellige toldsteder. Ingen går ram forbi, ej heller cheferne.

Om Lorentz siges, at »han i gerningen aldrig bliver toldinspektør, men kun ansér sin embedsstilling som nødvendig til standsmæssigt at opretholde kammerherren«. Hans retskaffenhed er dog hævet over enhver tvivl.

Overbetjent Hermann Anker Müller (tidligere sekondløjtnant i Kongens Regiment, ansat 1822) siges at være samvittighedsfuld, men da Lorentz røber manglende tjenesteiver ved ikke selv i fornødent omfang at tage del i forretningerne og ved ikke at holde underbetjentene i ave, har Müller åbenbart en vanskelig post. Dog anføres det, at han kan trænge til »en ikke ringe tilvækst i kraft og omløb«.

Meget værre står det til med underbetjentene. Seem: (ansat ca. 1820) »En formentlig skikkelig, men sløv og latterlig bedaget betjent. At han af nogen toldembedsmand udenfor Fredericia vil blive kaldet virksom, anser jeg for utroligt«.

N. Ravn: »Ret bevægelig, men ikke virksom i rette betydning. Han snor sig mindeligt, hvor forretningerne i ualmindelig mængde beskæftige ham. Om han er redelig, tør jeg ikke afgøre«.

P.C. Lønstrup: (ansat 1842) »Man ser ham ved havnecontoiret som hunden i sin lænke, dog uden at han i sin iver strammer den. Toldinspektørens og min mening om virksomhed er så højst forskellig, at det ikke må forundre, at jeg i Lønstrup mere ser en sløv end en virksom mand«.

Seest: (død 1841) »Er ikke og kan ikke være virksom. Om hans ligegyldighed, når dette ikke var uartighed, har jeg overbevist mig«.

Peder Olsen Haalland: (fhv. fyrværker ved Artillerikorpset, ansat 1834) »Mangler ikke duelighed, og jeg tror han under god anførsel og kontrol kunne være en flink betjent. Der er grund til at betvivle hans redelighed«.

Hans Hansen Meng: (fhv. sergent ved Fynske Infanteriregiment, ansat 1834) »Formentlig en skikkelig, men kun lidt aktiv betjent. At han er tunghørig gør ham mindre skikket«.

Jens Nielsen Ravn: (fhv. silke- og klædekræmmer i København, ansat 1834) »Let confunderet og jeg betvivler hans ædruelighed, skønt jeg ikke har set ham beruset. Lidet virksom«.

N.C. Simonsen: (fhv. farmaceut i København, ansat 1835) »Drikfældig og uduelig«.

Johan Wilhelm Eckhardt: (fhv. kommandersergent ved Sjællandske Jægerkorps, ansat 1840) »Forekommer mig ærlig, men han mangler det liv, som karakteriserer den tjenstivrige betjent«.

Wilhelm Gerhardt: (fhv. sergent ved Fynske Infanteriregiment) »43 år, ansat 26.februar 1841 i stedet for en i 1840 afdød betjent. Efter konduitlelisten i henseende til ædruelighed og sædelighed »meget god«, øvrige egenskaber ligeledes »meget god«.

Peder Bech: (fhv. kvartermester ved Prins Christian Frederiks lette Dragonregiment) »32 år, ansat 31.juli 1841 i stedet for Seest. I konduitlelisten for 1841 er han betegnet som ovennævnte Gerhardt«.

C. Høgermann: (fhv. sergent ved Sjællandske Jægerkorps) »Ansatt 25.januar 1842 i stedet for ovennævnte Simonsen«.

Christian Møhl: (fhv. handelsbetjent) »Ansatt 10.november 1812. Fast post ved Kongens Port«.

Man fristes let til at tro, at de fleste af underbetjentene har været komplet uduelige, let bestikkelige og nogle endda fordrukne, i det mindste efter de højere myndigheders opfattelse. Her må man dog nok erindre sig, at de pågældende blev indsat i de-

res embeder faktisk uden forudsætninger til en beskeden løn, en lang arbejdstid under utaknemmelige vilkår og uden nogen form for uddannelse i de opgaver, de skulle løse. I realiteten krævedes der ikke andet, end at de skulle aflægge en højtidelig ed »Så sandt hjælpe mig Gud og Hans Hellige Ord« og i givet fald stå til regnskab for højere magter.

Sjældent gik det dog som, da en told- og konsumtionsbetjent i 1826 skulle antages. Det var afskediget premierløjtnant af Københavns Infanteriregiment Carl Wærnskiold, som fik sin udnævnelse i København den 6.juni. Den 25.juni mødte han til tjenesten i Fredericia, men var ikke ædru. Han blev sendt hjem af toldinspektør Fog med besked på at møde næste formiddag for at aflægge eden og anvises post. Han mødte til tiden, men var atter beruset og det samme var han om aftenen. Den 27. om morgenen lykkedes det at få aflagt eden og under strenge formaninger blev han anvist post i en af hestemøllerne. Han mødte imidlertid ikke på posten, da vejen tilfældigvis faldt forbi en brændevinsbrænder, og fristelsen blev for stor. Den 28. om morgenen blev det meddelt toldinspektøren, at Wærnskiold gik beskænket rundt på gaden med toldtegnet syet på kjolen. Så flød dråben bogstavelig talt over bægeret, og han blev suspenderet og endeligt afskediget 25.juli. Hvordan han senere blev toldbetjent i Randers er en gåde, men han kan naturligvis have forbedret sig.

Reduktioner i 1851

Ved ophævelsen af konsumtionen måtte toldvæsenets samlede personale, som omfattede 831 embedsmænd og betjente, reduceres væsentligt. 316 blev afskediget, 108 blev forflyttet, medens 407 forblev i deres stillinger.

Af de 9 underbetjente, som da fandtes i Fredericia, blev de 7 afskediget fra 1.juni 1851, nemlig de foran omtalte N. Ravn, Haalland, Meng, Gerhardt og Møhl samt

endvidere Hans Nicolaus Christopher Simonsen (fhv. sergent ved 3. Jægerkorps, ansat 1847) og Hans Peter Løhde (fhv. korporal ved 12. Linie-Infanteribataillon, ansat 1843). Sidstnævnte blev dog senere genantaget.

I deres stillinger, som nu benævntes toldassistent, forblev Hans Peter Petersen (fhv. fourer ved 12. Linie-Infanteribataillon, ansat 1846) og Christian Clausen Knabe (fhv. våbenmester ved 12. Linie-Infanteribataillon, ansat 1846). Endvidere blev forflyttet til Fredericia P.W. Moser fra Aalborg og Stephen Middelboe Jürgensen fra Skive. Toldstedet havde herefter 9 ansatte, nemlig en toldinspektør, en kasserer, en kontrollør, fire toldassistenter og to toldkarle.

Toldkontrolsteder

Under Fredericia tolddistrikt hørte en række toldkontrolsteder. Toldgrænsen mellem kongeriget og hertugdømmerne gik dengang gennem Kolding Fjord og lige syd om Kolding, og det var derfor et af de steder, hvor smuglerier florerede langs kysterne og over det smalle Lillebælt. Krydstoldvæsenet, som blev organiseret i 1824, havde fast stationeret en krydstoldjagt i Lillebælt, foruden at Middelfart såvel som flere af toldkontrolstederne havde toldjoller til disposition.

Ved Drejens Odde (som hørte under Kolding tolddistrikt) fandtes et kontrolsted med en patruljebetjent.

Ved Snoghøj blev i 1843 oprettet et kontrollørembede, idet Generaltoldkammeret akkorderede med den daværende ejer af Snoghøj færgegård og færgefarten sammenstod om opførelse af en kontrollørbolig, som blev lejet foreløbig for 16 år. Anledningen var den, at der i 1841 blev oprettet en dampskibsroute fra Snoghøj til Kiel, i begyndelsen med hjuldampskibet »Løven«, senere også med andre dampskibe. Toldstedet blev nedlagt efter 1864.

I 1851 opførtes en toldkontrollørbolig

på Trelde Næs, efter at der i en årrække, nemlig fra 1837 til 1849, havde været opretholdt en vagtstue i skovfogedstedet øst for Trelde. Det fortælles, at ikke alene sognets mænd, men også mænd helt fra Egum og Stoustrup måtte gøre nattevagt, fire mand hver nat, for at passe på smuglere. Kontrollørstedet blev atter nedlagt 1. oktober 1856, men genopstod i begyndelsen af vort århundrede.

Ved Skærbæk indrettedes ligeledes i begyndelsen af århundredet et toldkontrolsted, vel nok som følge af anlæggelsen af en fiskerihavn på stedet, og noget senere oprettedes også et toldsted på Lyngsodde.

Et levnedsløb

Selv om man kan få et lidet flatterende indtryk af toldstedets personel omkring midten af forrige århundrede, var der undtagelser, og som et eksempel på en af disse kan nævnes Hans Peter Løhde.

Han var født i 1812 i Assens og var som barn kommet til Fredericia med familien. Faderen var underofficer ved Fynske Infanteriregiment, som havde garnison dér. I en alder af kun 7½ år blev han ansat som tambour ved regimentet, hvor han i 1829 blev korporal. I 1836 var han medstifter af »Fredericia Underofficers-Skydeforening«, som blev stiftet med det formål at fremme underofficerernes skydefærdighed og interesse for skydning, men også til ære for prins Frederik (VII), som i 1834 var kommet til byen i en slags forvisning som regimentskommandør. Selskabets første skydning fandt sted på Østerstrand den 14. september 1836 - 3 års dagen for prinsens ankomst - og med prinsen som deltager.

I september 1837 var Løhde sammen med et par kammerater på sælhundejagt i Lillebælt, da et vådeskud ramte ham i venstre knæ med det resultat, at benet blev stift resten af hans levetid. Skønt uskikket til militærtjenesten fik Løhde lov til at fortsætte sin gerning, og han opnåede tillige at blive jæger hos prins Frederik, der

satte stor pris på hans djærve og livlige sindelag. Under sygelejet kom prinsen ofte på besøg, og da han senere som konge besøgte Fredericia, var hans hilsen i reglen: »God-dag Løhde, hvordan går det med det forbi-strede ben«.

I 1843 blev Løhde ansat som told- og konsumtionsbetjent, og dermed begyndte et anstrengende liv med mange søvnløse nætter og næsten ingen fritid. Lønnen var lav, men den kunne suppleres ved anholdelser ved portene, alt afhængig af hvor tjenstivrige betjentene var. Fredericia Dagblad siger 31. december 1890: »Løhde erindres endnu af ældre fredericianske borgere som en mand, der røgtede sin gerning med iver og nidkærhed, og som var på færde tidlig og silde, så at han blev en skræk for smugleriet, som i de tider drevs i stor stil«.

Og indbringende kunne det være. En enkelt anholdelse, Løhde sammen med sin far foretog på Fredericia vold på manufakturvarer, indbragte dem hver ca. 200 Rdl. - næsten et helt års normale løn! Derudover foretog han ofte anholdelser ved portene på 10-60 Rdl. pr. gang.

Løhde blev afskediget i 1851, vistnok mest fordi han ikke var i kridthuset hos toldinspektør Lorentz, som han forvoldte megen ulejlighed med sine mange anholdelser. Og var der noget Lorentz ikke brød sig om, var det ulejlighed, selv om denne så afgjort lå indenfor tjenestens rammer.

Efter afskedigelsen ernærede Løhde sin familie ved i 3 år at leje jagtretten på Fredericia marker og sælge jagtudbyttet, men det var en usikker indtægt, og det sidste år svigtede udbyttet. I august 1854 rejste Løhde til København og søgte foretræde hos Frederik VII, med hvem han havde en god times samtale om gamle fælles jagtoplevelser. Kongen pålagde Løhde at søge en god toldassistentpost og glad og fro rejste han hjem til Fredericia med 50 Rdl. på lommen i rejsepenge fra kongen.

Som forventet fik Løhde fra 16. oktober

1854 kontrollørposten på Trelde Næs, som siden oprettelsen havde været besat af krydstoldassistent Jørgensen. Det var et ganske godt embede med tjenestebolig, 360 Rdl. årlig løn foruden 150 Rdl. årlig til hestehold og 40 Rdl. årlig til vedligeholdelse af en båd, som leveredes fra toldstedet. Til hjælp var der desuden en rorsbetjent med 200 Rdl. årlig løn. Det var dog ikke helt billigt at tiltræde embedet. Løhde måtte selv anskaffe en hest til 125 Rdl., en vogn til 70 Rdl. og en ko til 65 Rdl. Posten i Trelde var imidlertid kun oprettet for 5 år, og i 1856 blev den nedlagt, og Løhde måtte forflyttes til Skive.

Sådanne forflytninger var meget hyppige og kunne let betyde økonomisk ruin, bl.a. fordi der med datidens transportmidler ikke kunne være tale om at flytte indbo m.v. over så lange afstande. Løhde måtte følge sig dels sælge, dels bortgive hvad han ikke kunne medbringe. Resterne samt kone og 3 børn blev læsset på en vogn forspændt tre heste, medens Løhde selv red ved siden af på sin egen hest. De 36 mil gennem Jylland blev tilbagelagt på 3 døgn. I Skive kom Løhde til at virke, indtil han i 1890 tog afsked efter over 70 år i statens tjeneste, nemlig 23½ år i militæret og 44 år i told-etaten.

Fredericia toldsted efter 1857

Ved Strømtoldens bortfald i 1857 mistede Fredericia sit sidste specielle særpræg i toldmæssig henseende, men byen blev ikke ramt på samme måde som Helsingør ved toldens ophævelse. Dertil havde den haft alt for ringe - for ikke at sige slet ingen - indflydelse på næringslivet.

At Fredericia så - skønt byen gennem 1700- og 1800-årene lå på 6.-7. pladsen blandt landets købstæder i folketal - bevarede andre særpræg, er en anden historie. Det er imidlertid klart, at disse forhold har haft indflydelse også på toldvæsenets arbejdsvilkår.

Mest markant var militærets tilstedeværelse, dernæst at byen havde et forholdsvis ringe næringsliv, da de fleste indbyggere ernærede sig ved avlsbrug. Der fandtes endnu op i sidste halvdel af forrige århundrede et ret betydeligt kreaturhold indenfor voldene, og markerne udenom byen blev drevet fra avlsbrugergårdene inde i byen. Fredericia blev engang i 1820'erne betegnet som »en velfortificeret landsby«, og denne betegnelse kunne endnu med fuld ret bruges 40-50 år frem i tiden.

Også opsplitningen i de fire trossamfund: lutheranere, reformerte, katolikker og jøder, som havde rødder tilbage i den religionsfrihed, som privilegierne havde hjemlet, satte sine markante spor. Den beryggede asylret, som havde tilladt fallenter og andre med et blakket rygte og en broget fortid at søge ly bag Fredericias beskyttende volde, blev ophævet i 1821, men det tog mange år at udviske det dårlige ry asylretten havde medført.

Egentlig industri fandtes ikke før fra den sidste del af 1700-årene, hvor der opstod en tobaksfabrik og flere ret betydelige klædefabrikker, men det meste sygnede hen i løbet af 1820'erne, hvor byen som avlsbrugby blev ramt hårdt af krisen i landbruget. Der skulle to krige til - i 1849 og 1864 - med månedlange belejringer og daglige bombardementer med deraf følgende ødelæggelser, før byen vågnede op af sin dvaletilstand.

I perioden mellem krigen og efter den sidste krig opstod flere større og mindre industrier som f.eks. Bloch & Andresens tekstilfabrik, I.P. Schmidts tobaksfabrik, C. Loehrs fabrikker, Krackes sukkerfabrik og cikoriefabrik, Ahlmanns spritfabrik og ølbryggeri (senere De Danske Spritfabrikker), Cohrs sølvvarefabrik og Voss jernvarefabrik. I 1866 kom jernbanen og dampskibsforbindelse til Strib, fra 1872 med jernbanefærge. Havnen blev udvidet med jernbanefærgelejer, og den gamle havn fik i 1881 en udvidelse mod nord. Trafikken

blev øget, især skibe med kul til jernbanen og saltsten til Loehrs fabrikker. Statstelegrafene etablerede sig i 1854, og stationen udviklede sig til den største i Nordeuropa.

Disse forhold medførte, at embedsstanden, (militær, jernbane, post- og telegraf samt toldvæsen) fra 1880'erne udgjorde den største skatteydende befolkningsgruppe. Toldpersonalet kom efter Strømtoldens nedlæggelse til at bestå af (fra 1862) en toldforvalter, en toldkontrollør og 5 á 6 toldassistenter. Som toldforvaltere har fungeret:

- 1862-1871: Otto Bernhard v. Hedemann, konstitueret toldkasserer 1860, konstitueret toldforvalter 1862, virkelig fra 1864, fra 1871 toldinspektør i Aarhus.
- 1871-1873: Henrik Magnus Tetens, død 1873.
- 1873-1875: Jens Nielsen Tengstedt, toldkontrollør i Fredericia 1864, fra 1875 toldinspektør i Helsingør.
- 1876-1884: Jens Christian Herluf Trolle, fra 1884 toldkasserer i Odense.
- 1884-1889: Niels Jepsen Wismer, død 1889.
- 1889-1903: August Wilhelm Theodor Schultz, afsked 1903.
- 1903-1921: Mathias Heinrich Witthøfft, afsked 1921.
- 1921-1926: Niels Jacob Marius Finnich, død 1926.
- 1926-1941: Johan Møller Brandt.
- 1941-1946: Søren Fanø, død 1946.
- 1946-1950: Julius Christian Nielsen.
- 1950-1958: Anton Petersen.
- 1958-1969: Søren Christian Lund.

Med hensyn til biografiske data henvises til Håndbog for Toldetaten.

I 1967/68 blev de hidtidige toldkamre i Assens, Fredericia og Middelfart samlet i Fredericia Distriktstoldkammer, som omfatter kommunerne Assens, Ejby, Frederi-

cia, Glamsbjerg, Haarby, Middelfart, Nørre Aaby og Aarup. Toldkammeret, som siden 1941 havde haft til huse i den af Postvæsenet ejede tidligere jernbanestation (opført 1869 og senere udvidet), flyttede i 1982 til nye og mere moderne lokaler i Nørre Voldgade 12.

Om de anvendte kilder m.v.

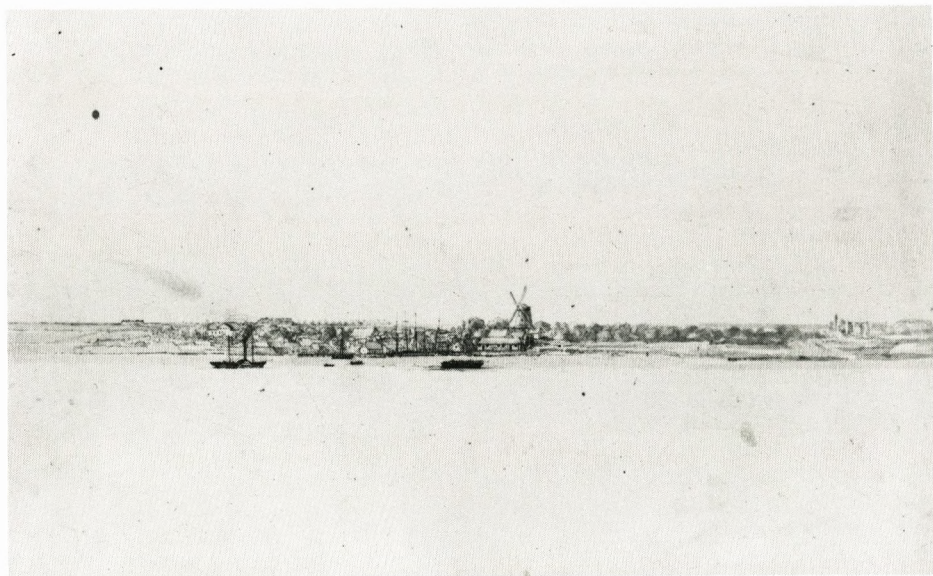
Nærværende artikel blev egentlig til i forbindelse med Toldetatens 350 års jubilæum i 1982 og blev bragt i Fredericia Dagblad i juni-juli 1982 samtidig med en udstilling på Fredericia Distriktstoldkammer. På opfordring fremtræder artiklen her i Zise i en noget omarbejdet og forkortet form.

Der er ikke foretaget en systematisk gennemgang af kilder, idet artiklen i det væ-

sentlige bygger på mange forskellige brudstykker opsamlet gennem årene som led i en almindelig interesse for byens historie. Af samme årsag gør artiklen langt fra krav på at være dækkende. De væsentligste kilder har - udover den foreliggende lokalhistoriske og personalhistoriske litteratur - været:

Rigsarkivet: Fredericia Toldregnskaber, Rentekammeret: Embedsansøgninger (13-12/45), Bestallingsprotokoller (2212-103/126), 1722-60 Originale kontrakter og kvitteringer vedr. konsumtionsforpagtningen i Købstæderne (2245-153).

Toldmuseet: Personalebedømmelser ca. 1841/42.

Fredericia set fra Strib 1849. Tegning af C.M. Tegner, Det Kgl. Bibliotek. Over dampskibet ses toldinspektør Lorentz's villa, som under belejringen i 1849 var bolig for Fredericias berømte kommandant N.C. Lunding. Det var her de sidste dispositioner før udfaldet den 6. juli blev truffet. Ved indløbet til havnen ses toldkammerbygningen, og umiddelbart til højre for denne skimtes den oprindelige toldkammerbygning, som da var blevet havnefogedbolig.

Øl- og Spiritusbeskatningen I

Restaurationskontrollen i Københavnperioden o. 1950

Af Henry G. Petersen

Øl- og spiritusbeskatningen er et vidt begreb, som for mig næsten er identisk med Inspektoratet for Øl- og Spiritusbeskatningen, hvor jeg gjorde tjeneste i 21 af mine bedste år - bedste i den forstand, at alderen fra 34 til 55 år vel i mange henseender er den bedste, man har. I øvrigt har jeg haft den lykke gennem hele livet med sandhed at kunne sige, at mit sidste tjenestested dog var det hidtil bedste.

Når opgaven er at skrive om øl- og spiritusbeskatningen, sådan som jeg er opfordret til det af afdøde tolddirektør Parving, vil det for mig falde naturligt at skelne mellem det rent historiske grundlag for beskatningen og dennes udvikling og de personlige erfaringer og oplevelser, der knytter sig til de mange års tjeneste på området og navnlig til den gren af beskatningen, som indledtes i 1930 med afgiften på omsætningen af stærke drikke. Selv om jeg har beskæftiget mig med hele området og endvidere i forbindelse med lærergerningen på Toldskolen i årene 1947- 67 har været tvunget til at sætte mig ind i alle detaljer af forbrugsbeskatningen, faldt min tjenstlige hovedindsats dog på kontrollen med omsætningsafgiften, specielt i restaurationsvirksomhederne, og det er da også nok denne side af sagen, der er mest interessant. Den blev i hvert fald i mange henseender grundlæggende for moderne, effektiv kontroludøvelse - for så vidt en sådan har kunnet opretholdes.

Det må derfor være hensigtsmæssigt at gøre de gamle afgiftsområder, ølskatten og spiritusafgiften, der ingenlunde er uinteressante, til genstand for særlig omtale og i første omgang hellige sig den del af beskatningen, der nu er historie, nemlig restaura-

tionsafgiften, der i efterkrigsårene og indtil bortfaldet i 1971 indebar så rige muligheder for afgiftsunddragelse, at det simpelt hen var nødvendigt at finde frem til en mere effektiv kontrol, end man hidtil havde kendt.

Loven af 22. marts 1930 om Afgift til Stat og Kommuner på Omsætningen af stærke Drikke kom jeg for øvrigt temmelig hovedkulds ind i. Den kom, mens Friese og jeg var toldmedhjælpere i Korsør, og det blev os to, der sammen med toldkontrollør N.P.C. Christiansen (med tryk på Chris) i løbet af et par dage og halve nætter måtte foretage det fornødne til virksomhedernes registrering mv for Korsør tolddistrikts

Inspektoraternes bygning, Frederiksholms Kanal 25, hvor forfatteren gjorde tjeneste 1944-1965. Midt i billedet skimtes en hvidkitlet tolder.

Toldmedhjælper, senere toldinspektør Chr. M. Friese (f. 1907).

vedkommende. Der var efter tidens forhold tale om et betydeligt antal afgiftspligtige virksomheder, og opgaven var vel toldvæsenets hidtil største på beskatningens område, men - som al beskatning dengang - ligesom lidt ringeagtet i forhold til det »egentlige« toldvæsen.

Da jeg nu skulle i gang med at skrive lidt ned om hele denne sag og gerne ville starte med det historiske, slog jeg op i Dansk Toldtidende fra dengang for at finde en reaktion på denne nye, store opgave, der på landsbasis omfattede ca. 25.000 virksomheder, hvoraf kun de ca. 5.000 i forvejen var undergivet toldvæsenets kontrol. Men nej, ikke eet ord, udelukkende artikler om deklarationsregler, postgodsfortoldning, transitgods, vejerbodsforholdene, værditold osv. Måske er noget af forklaringen den, at det var den navnkundige toldinspektør Halland, der var redaktør af Dansk Toldtidende på det aktuelle tidspunkt, og han var vel typisk for den besynderlige foragt, der gennem mange år herskede, navnlig blandt københavntoldere, for dem »nede i kanalen« og for »Særbeskatningen« i det hele taget.

Det hjalp noget, da overtoldinspektør Kroman rejste landet rundt og holdt foredrag om den nye lov, første gang i 1936. Selve udtrykket særbeskatningen blev i øvrigt forbudt omtrent på samme tidspunkt, men det stod endnu, da jeg i 1935 kom til Odense som toldassistent, med store bogstaver malet på døren over for indgangen til toldinspektørens kontor i den gamle jernbanetoldkammerbygning. Endnu i min redaktørtid (1942-45) kunne man opleve nedladende eller ringeagtende bemærkninger om tjenesten på afgiftssiden, men så kom der efter 2. verdenskrig umærkeligt balance i tingene og lidt senere måske snarere en overbalance til den anden side.

Stærke drikke-loven.

Oprindelse og udvikling

Loven af 22. marts 1930 havde den særlige baggrund, at der såvel i den dagældende beværterlov af 1924 som i den tidligere beværterlov af 1912 fandtes en bestemmelse om, at reglerne for en afgift på udskænkning af og handel med stærke drikke skulle fastsættes ved særlig lov. Afgift på handel med og udskænkning af stærke drikke var dog allerede indført ved næringsloven af 1857, ganske vist som en afgift på krohold, brændevinshandel og brændevinsudskænkning, den såkaldte brændevinsafgift.

Det var en næringsafgift, dvs. en afgift på retten til at drive den pågældende virksomhed, og den virkede som en ren privilegieafgift, fordi den var lige stor for alle uden hensyn til omfanget eller beskaffenheden af den pågældende næring. Afgiften fastsattes for byernes vedkommende af kommunalbestyrelsen og på landet af amtsrådene, og den påhvilede altså kun den, der udskænkede eller forhandlede brændevin og lignende destillerede drikke, men ikke øl og ikke vin.

Ved beværterloven af 1912 blev afgiftspligten udvidet til at omfatte alle stærke drikke, og der indførtes en bestemmelse

om, at der ved fastsættelsen af afgiften for den enkelte skulle tages hensyn til næringsens omfang og betydning. I 1918 tog man endnu et skridt hen imod en rationel beskatningsform, idet det blev bestemt, at omsætningens størrelse skulle lægges til grund for afgiftsberegningen, og medens afgiftsfastsættelsen tidligere var sket for et tidsrum af 3 år ad gangen, skulle det nu ske for et år ad gangen.

Afgiftsansættelsen var dog stadig meget uensartet, forskellig fra by til by og mellem amtsråds kredsene indbyrdes. Loven fastsatte nemlig kun minimums- og maksimumsgrænser, inden for hvilke afgiftsbeløbene skulle ligge, men overlod i øvrigt resten til de lokale myndigheder, der fulgte forskellige fremgangsmåder. I nogle byer, især i de største, foretog man en ren procentvis ansættelse, men selve procenterne var vidt forskellige. Andre steder benyttedes en skala, ofte med ret store udsving, og atter andre steder lagde man næringsadkomstens art til grund.

Foruden denne kommunale beskatning af stærke drikke havde staten fra 1922 gennem den såkaldte »caféskat« (Loven om Afgift på Omsætningen i Kaféer, Restaurationer mm) opkrævet en 10 %'s afgift af al restaurationsomsætning, altså også af stærke drikke, således at der gennem en del år havde bestået et system af en blandet kommunal- og statsbeskatning af stærke drikke.

Ved loven af 1930 blev denne blandede beskatning konverteret til en ren statsafgift, idet man dog for restaurationer og handlende bibeholdt det system med en årlig ligning, som den tidligere kommunale beskatning havde hvilet på, ligesom man (indtil 1961) holdt kommunerne skadesløs for deres tab af indtægt ved at give dem andel i afgiftsprovenuet, nemlig en trediedel af de beløb, der indbetaltes af de i kommunernes beliggende virksomheder, beregnet efter afgiftssatserne i 1932.

Overgangen til den rene statsafgift med-

førte det meget store fremskridt, at afgiften blev gjort ensartet for alle i hele landet, og at opkrævningen varetoges af en central myndighed, toldvæsenet, hvorved der skabtes større sikkerhed for en ensartet behandling af virksomhederne og for, at afgiften indgik med de rigtige beløb. Med sigte på dette pålagde den nye lov virksomhederne en særlig regnskabspligt og indførte kontrolbestemmelser, som den hidtidige ordning slet ikke kendte.

Loven af 22. marts 1930 var i sin oprindelige skikkelse en genial lov, simpelthen. Den omfattede nemlig enhver, der drev afsætning, udlevering, fordeling eller udskænkning af stærke drikke (spiritus, vin, frugtvin og stærkt øl) på en sådan måde, at der dertil udkrævedes næringsadkomst, bevilling eller anden særlig adkomst, det vil sige enhver, der drev erhvervsmæssig virksomhed, hvilket igen ville sige, at lejlighedsvis afsætninger som hovedregel var undtaget fra afgiftspligten, selv om der i det enkelte tilfælde krævedes en polititilladelse til at foretage afsætningen.

Denne lille afvigelse fra lovens hovedregel (næringsadkomst = afgiftspligt, ingen næringsadkomst = ingen afgiftspligt) viste sig dog snart at være meget vanskelig at administrere, og der måtte allerede fra starten lægges megen vægt på fortolkningen af begrebet »lejlighedsvis afsætning«. I tilfælde, hvor den lejlighedsvis afsætning skete så hyppigt, at den måtte få erhvervsmæssig karakter, måtte spørgsmålet tages op til afgørelse af, om virksomheden skulle betragtes som afgiftspligtig. Dette gjaldt i første omgang en lang række forsamlingshuse, men i tidens løb også mange andre virksomheder og lokaler.

Efterhånden som restaurationsafgiften steg, og kontrollen med restaurationserne skærpedes, måtte der anstændigvis også sættes ind imod en stigende tendens til at afholde selskabelighed o.l. uden afgiftssvarelse, og dette førte i København til et meget nært og frugtbart samarbejde med be-

værterpolitiet, som jeg senere skal vende tilbage til.

På et tidspunkt i 1950 var så megen privat og anden selskabelighed henlagt til andre lokaliteter end restauranter, f.eks. danseskoler, at det fandtes påkrævet at optage en bestemmelse i loven om, at lokaler, hvortil der ikke var knyttet adkomst på beværternæring med ret til udskænkning af stærke drikke, og som udlejedes til sammenkomster, hvor udskænkning af stærke drikke fandt sted, uden at der dertil krævedes tilladelse efter beværterlovens bestemmelser, kunne inddrages under afgiftspligten, såfremt afgiftsnævnet skønnede at udlejningsvirksomheden havde erhvervsmæssig karakter.

Der blev efterhånden tale om ikke så få virksomheder af denne art, navnlig i København, og det skal allerede her siges, at vi sammen med beværterpolitiet satte forholdet meget ind, dels på at kontrollere disse afgiftspligtige selskabslokaler, dels på at opspore dem, idet de jo i givet fald indebar en illoyal konkurrence mod den i forvejen stærkt kontrollerede restaurationsbranche.

De virksomheder, der faldt ind under loven af 1930, var oprindeligt opdelt i fem grupper, hvoraf de tre første omfattede fremstillere, grossister og almindelige vinhandlere. Fælles for disse tre grupper var afgiftssatserne, der udgjorde 1 % af den omsætning, der skete til andre afgiftspligtige virksomheder, og 4 % af den øvrige omsætning (med visse minimumsbeløb), dog med den undtagelse, at rene fremstillingsvirksomheders omsætning til grossister og vinhandlere var afgiftsfri, således at fremstillerne ikke stilledes ringere end udenlandske leverandører. Senere (i 1942) blev de tre nævnte grupper samlet i en gruppe, således at salg mellem disse virksomheder indbyrdes blev afgiftsfrit.

Den fjerde gruppe var restauratørerne, hvis afgift ansattes til 6 % af omsætningen, afrundet til nærmeste med 500 deleli-

ge tal, dog mindst 30 kr kvartalet. Under den femte gruppe kom detailhandlerne, der skulle svare afgift af omsætningen nedrundet til hele 100 kr efter en skala med meget vide satser. Denne skala blev allerede i 1932 erstattet af en fast afgift på 3,2 % af omsætningen, dog mindst 20 kr årlig.

Det var således oprindeligt ret lave satser, der prægede omsætningsafgiften af stærke drikke, og disse bevarede, indtil de ekstraordinære tilstande under 2. verdenskrig førte til, at afgiftssatserne ved en række hastigt efter hverandre følgende love sattes kraftigt i vejret. Samtidig med den første kraftige stigning i 1942 bortfaldt den oprindeligt anvendte ligning, hvorefter restauratører og detailhandlere årlig fik fastlagt afgiften til indbetaling kvartalsvis, og man gik over til månedsvis, respektive kvartalsvis indbetaling af afgiften.

Stærke drikke-afgiften indeholder ligesom to epoker. I den første - fra 1930 til 1946 - skete der ikke ret meget. I 1942 forhøjedes engrosafgiften til 19 % (indbyrdes omsætning var afgiftsfri) og 20 % ved salg til private m.fl., restaurationsafgiften kom op på 10 % og detailafgiften på 4 %. I denne epoke var kravene til regnskabsførelse ganske enkle, men dog i forbindelse med leverandørernes oplysningspligt tilstrækkelige til en effektiv regnskabsmæssig kontrol. Detailhandlerne førte et regnskab, der for hvert indkøb af vin og spiritus og for hver kvartalsopgørelse over leveret stærkt øl skulle udvise indkøbs- og salgsprisen samt indeholde angivelse af beholdningen af stærke drikke ved årets begyndelse og slutning, og på grundlag af dette opgjordes årsomsætningen, hvorefter afgiften fordeltes på fire kvartalsafregninger, som betaltes i det nye år. Restauratørerne betalte derimod afgiften månedsvis og førte et regnskab, der skulle udvise indkøb, daglig omsætning samt begyndelses- og slutbeholdning.

For engrosvirksomhederne indeholdt forretningsregnskaberne som regel de, for

afgiftsberegningen nødvendige oplysninger, men der stilledes dog det særlige krav til disse virksomheders regnskaber, at de årlig skulle udvise omsætningen af stærke drikke til øvrige engrosvirksomheder samt til handlende og restauratører, således at der årlig kunne meddeles toldvæsenet nøjagtig oplysning om det samlede salg af stærke drikke til hver enkelt afgiftspligtig kunde. Dette skete ved hjælp af særlige kort, et for hver kunde, som afleveredes til toldvæsenet i januar måned og efter endt afbenyttelse tilbagesendtes til leverandørvirksomhederne. Kortene var indrettet til brug i 10 år, og der vandrede på den måde ca 125.000 oplysningskort årligt mellem leverandørerne og toldvæsenet. Ved hjælp af disse kort var det en let sag at afstemme såvel leverandørernes eget regnskab som de handlendes og restauratørernes regnskaber.

I den her beskrevne periode af den almindelige omsætningsafgift af stærke drikke indtraf der som nævnt ikke noget særligt bemærkelsesværdigt. Der konstateredes selvfølgelig en række fejl med deraf følgende efterbetalinger af afgift, men regnskabsmæssigt var kontrolsystemet skudsikkert, og afgiftens størrelse opfordrede ikke til de store numre, selv om det naturligvis også dengang var muligt for en restauratør at foretage ukontrollable indkøb af stærke drikke hos en detailhandler og afsætte disse uden om afgiftsregnskabet.

Men så skete der noget, der skulle føre frem til den situation, som det var den egentlige hensigt at omtale i denne redegørelse. For det første blev restaurationsafgiften i 1946 forhøjet til ikke mindre end 35 %, og for det andet begyndte man at tale om at ophæve detailafgiften. Den var - for at bruge et nyere udtryk - ikke lønsom, sagde man, og den skæppede faktisk heller ikke synderligt i statskassen. Men vi, der beskæftigede os med afgiften, fornemmede, at netop denne del af afgiftssystemet

havde en afgørende betydning for kontrollen. Kroman og jeg satte os ned og skrev en kraftig advarsel mod ophævelsen af detailafgiften, men ud over at henvise til, at der ville mangle et led i kontrolsystemet, kunne vi ikke argumentere for vore anelser, som vi kunne have gjort det et par år senere. Vore bestræbelser hjalp ikke, og vi måtte trøste os med, at vi måske havde været med til at udvirke de skærpede regnskabsbestemmelser, som indførtes ved loven af 31 oktober 1946 om Afgift på Omsætningen af stærke Drikke.

Ved denne lov blev der nemlig foruden ændringerne i de hidtil gældende afgiftssatser mv - detailafgiftens bortfald, engrosafgiftens deraf følgende forhøjelse fra 19 til 22 ½ % og restaurationsafgiftens nedsættelse fra 35 til 33 1/3 % (fra 1 oktober 1947 dog 25 %) - fra 1 januar 1947 gennemført en bemærkelsesværdig ændring i de gældende regnskabsbestemmelser, idet det blev pålagt virksomhederne efter toldvæsenets nærmere bestemmelse at føre et specificeret regnskab over omsætningen af stærke drikke, for engrosvirksomhedernes vedkommende fortsat således, at det indeholdt oplysning om salget til hver enkelt afgiftspligtig virksomhed samt til de ikke længere afgiftspligtige handlende. Det sidste skulle senere vise sig at få stor kontrolmæssig betydning.

En anden bemærkelsesværdig nydannelse i 1946-loven var toldvæsenets adgang til at foretage en skønsmæssig ansættelse af den afgiftspligtige omsætning i tilfælde, hvor de påbudte regnskaber ikke var ført på behørig måde, eller hvor den angivne omsætning efter toldvæsenets skøn ikke var overensstemmende med de faktiske forhold. Sådanne ansættelser kunne indbringes for et særligt nævn, som også selv kunne foretage en skønsmæssig ansættelse af afgiftskravet, og hvis afgørelser var endelige.

1946-lovens bestemmelser skulle både på den ene og på den anden måde vise sig at

være af afgørende betydning for den effektivisering af kontrollen, som nogenlunde samtidig måtte sættes ind, navnlig over for restaurationsvirksomhederne, der netop ved detailafgiftens bortfald havde fået nye og rige muligheder for afgiftsunddragelse i en grad, der langt oversteg, hvad man havde forestillet sig.

Den efterfølgende lovgivning på området tog nærmest sigte på at beskytte restaurationsbranchen ved at fylde nogle huller ud, som i stigende grad blev taget i anvendelse for at undgå afgiftssvarelse. Som allerede nævnt blev selskabslokaler i 1950 inddraget under afgiftspligten. Senere samme år blev de »særskilte beløb«, f.eks. kuvertafgifter, som man fandt på at opkræve såvel i restauranter som navnlig i selskabslokaler, gjort afgiftspligtige, og endelig blev i 1961 servering i pensionats- og markederivirksomheder, hvortil der udkrævedes særlig tilladelse, inddraget under restaurationsbeskatningen.

I øvrigt var stærke drikke-loven i dens seneste levetid præget af en lang række ændringer i selve afgiftssatserne, for engrosafgiften med stigende tendens og for restaurationsafgiften i modsat retning. Således blev engrosafgiften fra 1. april 1954 forhøjet til 37 ½ % og fra 1. oktober 1954 til 43 %. I 1955 fik loven navneforandring til Lov om Afgift af Spiritus, Vin og Øl. Denne lov indeholdt afsnit om literafgiften af spiritus og af frugtvín mv, hektoliterafgiften af øl og i et særligt afsnit afgiften på omsætningen af stærke drikke, henholdsvis i indførsels-, fremstillings- og mellemhandlervirksomheder og i restaurationsvirksomheder o.l. med uforandrede afgiftssatser, henholdsvis 43 og 25 %.

Dette var begyndelsen til enden. I 1956 konverteredes engrosafgiften af øl til hektoliterafgift og afgiften af vin og frugtvín mv til literafgift, og tilbage af den oprindelige omsætningsafgift var herefter kun engrosafgiften af spiritus og restaurationsafgiften.

Disse afgiftsændringer, hvorved værdi-afgiften for øllets og vinens vedkommende blev erstattet med specifikke afgifter, nemlig ved forhøjelse af de allerede eksisterende mængdeafgifter, var bemærkelsesværdige, idet denne udvikling, der også kunne spores på enkelte andre afgiftsområder, foregik samtidig med, at man for toldens vedkommende gik den modsatte vej og gennem værditoldsatser næsten fortrængte de specifikke toldsatser. Forklaringen herpå var hensynet til de pågældende erhverv, idet specifikke forbrugsafgifter betyder uændret beskatning under stigende priser, mens værditoldsatser giver uændret beskyttelse under en prisstigning. For vinens vedkommende var der - som det udtryktes - ved afgiftsomlægningen tilsigtet en lempelse i beskatningen af de bedre og dyrere kvaliteter.

Mere konkret sagt var der i disse år sket det, at en ny og stærkt voksende vinhandel kom ind på markedet med relativt billige og relativt gode vine og faktisk lærte danskerne at drikke mere bordvin, samtidig med, at et kendt provinsbryggeris markedsandel steg mærkbart. Ved afgiftsomlægningen blev bl.a. disse virksomheder afskåret fra al konkurrence på priserne. Afgiften pr. mængdeenhed blev den samme for den dyre og for den billige vare, for »den med tyren« nøjagtigt den samme literafgift som for en Château Margaux Ier cru.

Af tilsvarende årsager blev der for engrosafgiften af spiritus, der beskatningsmæssigt svarede til den forhøjede literafgift af vin, og som beregnedes af varernes prislisterpris, i 1964 foreskrevet visse beskatningsmæssige minimumspriser, hvoraf afgift skulle svares, selv om varen solgtes billigere. Denne bestemmelse var helt klart nødvendig set i lyset af den meget høje procentafgift.

Inden engrosafgiften af spiritus endeligt ophævedes (eller rettere konverteredes til literafgift) ved loven om afgift af spiritus

af 29. marts 1969, var afgiften i 1962 forhøjet til 54 % og i 1967 til 58,5 %. Med restaurationsafgiften var det gået den anden vej: 20 % i 1961, 17 % i 1966, 15 % i 1968, 10 % i 1969 og senere samme år 6 %. Den i 1967 indførte merværdiafgift, som ikke skulle medregnes i den restaurationsafgiftspligtige værdi, gav anledning til visse prislistebestemmelser, som der ikke her er anledning til at komme nærmere ind på, men nævnes skal det, at nedsættelsen af restaurationsafgiften fra 17 til 15 % hang direkte sammen med en forhøjelse af merværdiafgiften.

Ved en lov af 29. marts 1969 blev restaurationsafgiften ophævet fra 1. april 1971 at regne. Aftrapningen og bortfaldet af denne, efter min mening, mest fornuftige beskatning nogensinde i dette land må nok ses som en direkte følge af de mange alvorlige afgiftsunddragelser, der afsløredes i årene efter detailafgiftens bortfald, og de diskussioner, der opstod heraf, også fra politisk hold, hvor det navnlig fra en enkelt side blev gjort stærkt gældende, at afgiftens størrelse ligefrem opfordrede til snyderier, og at det ville være af betydning for restaurationsbranchen og dens kunder, om afgiften blev nedsat eller helt faldt bort, så restaurationspriserne på stærke drikke kunne komme ned på et rimeligt niveau.

Og hvad skete der så? Der skete for det første det, at afgiftsunddragelserne ikke ændrede karakter under afgiftens aftrapning, og for det andet, at pilsneren ved afgiftens endelige bortfald steg med 5 øre og opefter.

Som det allerede fremgår af det foregående, var stærke drikke-loven en meget levende lov. Der skete ustandseligt noget på selve lovområdet, og hertil kom en lang række administrative problemer, ikke mindst som følge af afgiftspligtens nære tilknytning til adkomsten. Det krævede indsigt i beværterloven, og der opstod på dette område en lang række sager, der ofte måtte afgøres ved domstolene.

Den afgiftspligtige omsætning og den afgiftspligtige værdi var begreber, der gav problemer med hensyn til privatforbrug, medbragte drikkevarer, salg ud af huset, prislister, funktionærpriser, sammenblandede varer, betjeningsafgift og meget andet. Et særligt problem var lovens bestemmelser om hæftelsespligt for afgiften og inddrivelsen af skyldig afgift, for hvilken såvel virksomhedens ejer som eventuelt forpagteren eller bestyreren hæftede, og det var endda dengang, da statskassen var privilegeret fordringshaver.

Een ting var praktisk talt uforandret gennem hele lovens gyldighedsperiode, og det var kontrolbestemmelserne, der i det store og hele er ligelydende i loven af 1930 og i loven af 1946 (og i øvrigt ligger nær op ad kontrolbestemmelserne i andre og tidligere forbrugsafgiftslove). Det hedder i stærke drikke-loven, at oppebørselen af afgiften og den med samme forbundne kontrol samt tilsynet med virksomhederne henhører under toldstyrelsen, der træffer alle de nødvendige nærmere bestemmelser. Videre hedder det ordret i § 15 i 1930-loven:

»De kontrollerende Tjenestemænd har ret til at foretage Eftersyn i de af Loven omfattede Virksomheder og til at efterse såvel Virksomhedernes autoriserede Handelsbøger med dertil hørende Bilag som det af Toldvæsenet foreskrevne særlige Regnskab. Kontrollen er berettiget til at forlange sig Bøgerne forelagt så ofte, som det anses for nødvendigt, hvorfor de skal være tilgængelige i Virksomhedens sædvanlige Forretningstid (Kontortid). Kontrollen kan foreskrive, efter hvilke Regler Handelsbøgerne skal føres, for at de nødvendige Oplysninger kan stå til Rådighed. Virksomhedens Indehaver såvel som hans Folk er pligtige at yde eller lade yde Kontrollen al fornøden Vejledning og Hjælp.«

I 1946-lovens § 14 er til foranstående kun tilføjet en ret til også at efterse virksomhedernes varebeholdninger, og som et nyt 3. stykke til paragraffen:

»De kontrollerende Tjenestemænd har endvidere Ret til i Virksomheder, der driver Detailsalg, at foretage Eftersyn af Virksomhedens Indkøbsfakturaer vedrørende stærke Drikke til Kontrol med Leverandørvirksomhedernes Omsætning. Indehaverne af de pågældende Detailvirksomheder er pligtige i Detailsalget at opbevare Indkøbsfakturaer vedrørende stærke Drikke i indtil et Aar efter Modtagelsen«.

Disse lovbestemmelser, der i sig selv og rigtigt læst indeholdt et aldeles tilstrækkeligt arbejdsgrundlag for kontroludøvelsen, blev i tidens løb og navnlig efter 1946 for restaurationsvirksomhedernes vedkommende suppleret med en række nærmere bestemmelser, som efter bemyndigelsen i loven blev foreskrevet af Finansministeriet, Departementet for Told- og Forbrugsafgifter, oftest i samråd med Inspektoratet for Øl- og Spiritusbeskatningen. Disse bestemmelser, der byggede på indvundne erfaringer under kontroludøvelsen, gik i hovedtræk ud på, *at* de foreskrevne særlige regnskaber altid skulle opbevares i virksomheden og føres daglig, *at* ethvert indkøb af stærke drikke skulle være ledsaget

af en af leverandøren udstedt nota, og navnlig, *at* samtlige de til regnskabshæfterne hørende bilag (følgesedler, regninger, tjenerafregninger eller andre daglige opgørelser med serveringspersonalet, herunder kassestrimler) skulle opbevares i selve virksomheden i mindst tre år efter udløbet af det år, hvori de var udstedt, og på anmodning forevises for toldvæsenet, men *at* der ikke herved ændredes noget i bogføringslovens almindelige regler om opbevaring af regnskabsmateriale i mindst fem år.

Forskrifterne blev med mellemrum udsendt i cirkulæreform til hver enkelt restauratør og blev til overflod trykt i de af toldvæsenet årligt udleverede regnskabsbøger, og selv om vi undertiden har fundet disse meddelelser uåbnet i visse restauratørs regnskabsmateriale, kunne ingen med rette sige, at restauratørerne ikke var underrettet efter alle kunstens regler. Det var bl.a. disse regler, der gjorde det muligt på fuldt lovlig vis og oftest i fuld forståelse med de implicerede at gennemføre en kontrol og et undersøgelsesarbejde, der gik langt ud over, hvad der hidtil var kendt (og fundet fornødent), og som altså også førte til resultater af hidtil ukendt omfang.

Men alt dette skete først nogle år efter, at jeg var kommet ind i billedet den 1. januar 1944, hvor jeg efter eget ønske blev forflyttet til Inspektoratet for Øl- og Spiritusbeskatningen efter i otte år at have gjort tjeneste ved Overtoldinspektoratet for Østifternes kontor. Jeg følte på det tidspunkt trang til at se noget andet og havde desuden visse besværligheder i samarbejdet med overtoldinspektør Jørgen Andersen, som jeg i øvrigt holdt meget af.

Min nye chef, toldinspektør, senere overtoldinspektør Johan Kroman, var en helt anden og for mig hidtil ukendt cheftype, som jeg blandt meget andet kan takke for alt, hvad jeg eventuelt måtte have lært om at være chef. Han var meget inspirerende, tillidsfuld over for sine medarbejdere, han gav langt tøjr og var parat til at

Overtoldinspektør Johan Kroman (1895-1962)
(Toldmusset).

bakke os 100 % op, hvis vi alligevel skulle være kommet lidt uden for tøjrslaget.

Jeg begyndte i inspektoratet som skriverkarl - det var jo min metier dengang, hvor jeg også var redaktør af Dansk Toldtiden. Men det var et arbejde, som faldt helt uden for, hvad jeg var vant til, og det fik jeg hurtigt lavet om på. Det bestod i sagsbehandling, det vil sige behandling af sager, som andre havde lavet, og det kunne ikke på daværende tidspunkt fylde en arbejdsdag. Nok var der takket være Kromans foredragsvirksomhed kommet lidt mere gang i kontrolarbejdet med restaurationserne, som jo stadig var det største arbejdsområde inden for beskatningen, men kontrollen gik endnu i disse sidste år af krigen og lidt derefter sjældent ud over det rent regnskabsmæssige. Man kunne f.eks. ofre megen tid på at finde ud af, hvor mange glas fadøl en restauratør kunne få ud af et fad under hensyn til svind, spild, skum og »overnatning«, eller man kunne gå op i store regnskabsundersøgelser af køb og salg af enkelte varearter.

Sådan var situationen, da jeg flyttede ind på Kromans forkontor, hvor jeg sammen med elskelige, lidt mutte frk. Ingeborg Sørensen varetog inspektoratets daglige (interne) administration samtidig med, at jeg efter mit eget ønske tog del i restaurationskontrollen. At den i de følgende år kom til at fungere noget anderledes end hidtil, var naturligvis ikke min fortjeneste, men jeg havde måske nok i al beskedenhed en finger med i spillet.

Det første, jeg bemærkede og meget hurtigt fik afskaffet var, at man i kontrollen havde for skik at ringe ud til restauratørerne i forvejen og meddele, at man gerne ville komme på eftersyn den følgende eller en anden dag. Det skete i forbindelse med en af mine første landture, at kollegaen dagen før kom ned og meddelte, at restauratør N.N. på en stor kro i omegnen havde inviteret os til frokost i forbindelse med vort eftersyn den følgende dag. Ja, men hvor-

dan kunne han vide, at vi kom? Jo, vi ringede altid i forvejen, specielt til landvirksomhederne. Vi blev i afdelingen meget hurtigt enige om straks at afskaffe varslingen om vore kontrolbesøg og i det aktuelle tilfælde næste morgen telefonisk og pænt og høfligt at meddele den pågældende, at vi desværre først kunne være fremme hen på eftermiddagen, hvilket i øvrigt blev taget os meget ilde op, for det var en gammel skik, vi brød med.

Der var på stedet kun tale om en ganske vist ret betydelig regnskabsmæssig efterbetaling, som vi fulgte op med en fuldstændig lageropgørelse. Men vi fik et lille vink, som satte noget i gang. Restauratøren beklagede sig nemlig over, at lejetjenerne på de store dage med servering i haven medbragte halve flasker snaps i lommerne, som de serverede af og derved snød både restauratøren og statskassen.

Det gav stof til eftertanke, og i den følgende tid gjorde vi en række andre iagttagelser, som skulle få betydning for en effektivisering af kontrollen. Vi var kommet ind på som et led i eftersynet at foretage meget omhyggelige optællinger af beholdningen af stærke drikke og derefter føre kontrolberegningen frem til dato. Intet var jo lettere end at opskrive varebeholdningen ved årets udgang og derved sløre en manco i regnskabet. Ved disse optællinger begyndte vi så småt at støde på flasker, som ikke kunne hidrøre fra de sædvanlige leverandører af stærke drikke, eller som var eller havde været påført detailprisen eller måske oven i købet købmandens navnetiket. Forklaringen var i første omgang som regel, at man havde lånt en flaske ud og fået en anden igen, men hvis der også i den ofte meget store beholdning af tomme flasker fandtes detailprismærkede flasker, var iagttagelsen heraf et vigtigt indicium.

På dette tidspunkt fandt en kollega - hvem husker jeg ikke - på at følge efter en »Long John« med to kasser øl, som han under sin færden på cykel traf på Øster-

bro, og som endte i en restauration. Han begik den undskyldelige fejl, at han straks henvendte sig til restauratøren, hvilket vanskeliggjorde sagens behandling, men var en udmærket lærestreg for os alle. Ved fremtidige og ikke så få observationer af denne art nøjedes vi med at notere leverancen med tid og sted, hvorefter vi fulgte budcyklen tilbage til udgangspunktet og igen noterede tid og sted. Det kunne i en sådan situation også hænde, som det skete for mig, at man endte ude på en villavej i Brønshøj, hvor 3 kasser øl blev afleveret i en privat villa. Vi fandt på at undersøge, hvem der boede i villaen, og det gjorde såmænd restauratøren lige nede på Frederikssundsvej.

I en sidegade på Vesterbro bemærkede kontrollen en dag, at en varevogn blev læsset med øl fra et koloniallager. Man fulgte efter den i taxa og konstaterede, at øllet havnede i en beværtning i Baggesensgade på Nørrebro. Denne tilfældige observation, som blev fulgt op gennem nogen tid og afsluttet med en gennemgang af transportvirksomhedens kørebøger, resulterede i en meget betydelig afgiftssag.

Toldinspektør, senere overtoldinspektør for Jylland Ib Kristian Johs. Bregnbak (1895-1966).

I de sidste år af fyrrerne arbejdede vi støt på at udvide vort erfaringsgrundlag. De på forskellige områder gjorte iagttagelser, som jeg senere skal vende tilbage til, blev systematiseret og kommunikeret for alle i kontrollen, og resultatet var et ganske pænt antal overtrædelsessager med deraf følgende efterbetalinger og bøder. Dette var dog for intet at regne imod, hvad der ventede os, da der engang i 1949 sprang en bombe.

Det var toldinspektør Bregnbak, der havde fået nys om, at der fra bryggeriernes salgsvogne blev leveret restauratører øl ud over, hvad der blev udstedt følgeseddel på. Hvorfra rygten kom, blev aldrig opklaret. Bregnbak kunne være tavs som graven. Men helt fantastisk lød det i første omgang, at indkøb af stærke drikke uden om regnskabet, som vi hidtil kun havde set foretaget i detailhandelen, skulle blive båret ind i restauranten af selve engrosleverandøren. Her må det lige indskydes, at bryggerierne i København havde (og har formentlig stadig) den særlige (og smarte) salgsordning, at det er vedkommende salgskusk, der står for selve salget i sit distrikt. Han køber en vognfuld øl og sodavand af bryggeriet og varetager selv leveringen til kunderne, står også selv for eventuel kreditgivning og aflægger regnskab over leverancerne i form af gennemskrivningsbonbøger, som derefter afleveres til bryggeriet til brug ved førelsen af bl.a. det dengang påbudte oplysningsregnskab.

På dette tidspunkt var jeg i nært dagligt samarbejde med min gamle ven, Poul Rasmussen, der som bekendt gik op i det, der interesserede ham for øjeblikket, med en sjælden og undertiden overdreven iver og interesse. Men vi arbejdede godt sammen og dannede efterhånden sammen med et par kolleger vor egen lille »sektion« på 1. sal, mens kontrollen i øvrigt var placeret på 2. sal med A.C. Eriksen og senere Meldorf som ledere.

Det var Poul Rasmussen og mig, der på et givet tidspunkt etablerede det tidligere nævnte samarbejde med det civile beværtpoliti i København. Det var også os, der længe før den officielle anerkendelse heraf og med Kromans velsignelse indledte et samarbejde med skattevæsenet, der dog var ret ensidigt, idet det som regel kun kom skattevæsenet til gode. Vi indførte endelig standardformaterne i Inspektoratet for Øl- og Spiritusbeskatningen og havde i det hele lige fra de unge år i Vordingborg arbejdet godt sammen, så forskellige vi end var. Det var Poul Rasmussen, der var initiativtageren, da jeg blev redaktør af Dansk Toldtidende i 1942, og det var også ham, der magede det så, at jeg forlod dette hverv i 1945 i en slags protest. Han døde i en alt for ung alder på et tidspunkt, hvor vi desværre af uopklarede årsager ikke havde talt sammen i mange år.

Men hvad skulle vi nu gøre ved den nye oplysning om øl-leverancerne - det, der senere blev til »sort øl« eller mere officielt »løst øl«. Havde vi vidst, hvad vi senere skulle erfare, at alle disse leverancer efterlod et eller andet spor, at de fandt sted over hele landet, og at de var begyndt praktisk

talt samtidig med, at detailafgiften blev ophævet, ja, så havde sagen nok været meget nemmere. Bortset fra at leverancerne, hvis de virkelig fandt sted, bekræftede de betænkeligheder i kontrolmæssig henseende, vi havde haft i forbindelse med detailafgiftens bortfald, så vidste vi ingenting, men blev hurtigt enige om, at vi først og fremmest måtte have bekræftet, om leverancerne overhovedet fandt sted.

Der var altså ikke andet at gøre, end at prøve på at finde ud af, hvad der foregik, og det gjorde vi så ved igennem nogle måneder at tage ølvognene under observation, finde ud af, hvad der blev leveret af øl til de forskellige restauratører, og senere kontrollere vore iagttagelser med de foreliggende følgesedler fra bryggerierne, først og fremmest Carlsberg, Tuborg og Stjernen.

Observationerne blev iværksat over hele byen, og vi blev hurtigt klar over, at det er meget vanskeligt og undertiden umuligt at foretage sådanne iagttagelser med den fornødne diskretion, selv om vi anvendte alle de tricks, som vi kendte fra spionfilm og kriminalromaner, og som vi daglig drøftede med hverandre. Det viste sig da også langt senere, at adskillige ølkuske undertiden havde følt sig iagttaget. Man skulle være på stedet, slentre forbi ølvognen, læse avis, se ind ad et vindue, gå ind i opgangen overfor og samtidig være opmærksom på, om det var stærkt øl eller sodavand, der blev båret ind. Det gjorde senere opklaringen noget lettere, at det viste sig, at det praktisk talt udelukkende var pilsnerøl, der var genstand for restauratørernes interesse, og kun sjældent stærkere ølsorter.

Det var sjældent, man kunne være så heldig som et sted på Nørrebro, hvor vi kunne stå oppe på perronen på Nørrebros Station og se ned på, hvad der blev båret ind i restauranten. Her var der yderligere tale om detailindkøb af øl og spiritus, som et andet hold i samarbejde med politiet dag efter dag havde set foretaget hos en køb-

Overtoldassistent, senere vicetoldinspektør Poul Rasmussen (1912-1967).

mand i omegnen, hvor restauratøren boede, og hvorfra han i bil kørte ind til restauranten. I begyndelsen fulgte vi efter ham i politiets bil, men da vi et par gange mistede følingen med ham på grund af rødt lys o.l., etablerede vi to hold, et der konstaterede indkøbet og indpakningen, og et der så de samme emballager blive båret ind i restauranten.

Efter nogen tids observationer gik vi i gang med nogle af de pågældende restauratører. Vi havde heldet med os og fik et par restauratørers erkendelse af, at de havde købt øl ud over, hvad der fremgik af følgesedlerne, og betalt dette med en rund overpris, der lignede en detailpris. Den ene tjeneste havde været den anden værd, og ølkuskene havde taget en overpris på ca. 5 kr pr kasse for det øl, der var leveret uden følgeseddel. Men hvor var øllet blevet af i det regnskab, som skulle aflægges over for bryggerierne? Vi fik fat i bonbøgerne og undersøgte de efterfølgende købmandsleverancer, der hurtigt gav forklaringen. Nærliggende detailhandlere, der overhovedet ikke havde fået leveret øl den pågæl-

dende dag, stod for leverancer på 2 og op til 10 kasser øl.

Personalet i bryggeriernes bogholderi er kendte langt senere, at de ofte havde bemærket og undret sig over, at visse detailhandlers ellers stabile køb på givne tidspunkter var steget bemærkelsesværdigt, en oplysning, som vi i øvrigt senere benyttede os af ved at undersøge hvilke købmænd, der kunne være tale om og derefter undersøgte deres regnskaber og de nærliggende restauratørers. At vi derved kunne komme ud for, at en detailhandlers indkøb af øl rent faktisk var steget på grund af et større gadearbejde på stedet, er så en anden sag.

I denne periode var hele inspektorets kontrolstyrke naturligvis sat ind på opgaven, fordelt på to-mandshold. Til mine nærmeste medarbejdere hørte stadig Poul Rasmussen og lidt senere Helge Jul. Jensen og Kaj Nielsen, der begge var stærkt kontrolminded. Vi troede egentlig, at værdien af observationer i marken var gået fløjten efter vore første undersøgelser hos visse restauratører, men det viste sig ikke at være tilfældet. De pågældende havde holdt mund og havde i mange tilfælde bare fortsat med at købe »løst øl«.

Observationerne fortsatte nogen tid, men var selvsagt både besværlige og tidkrævende, og en skønne dag gjorde vi så en iagttagelse, der på en gang gjorde observationerne overflødige. Hvem der første gang blev opmærksom på forholdet, husker jeg ikke, men i hvert fald blev det under gennemgangen af en restauratørs regnskab bemærket, at der på bagsiden af ølsedlerne ofte forekom en sammentælling af følgesedlens slutsum med beløb, der hurtigt viste sig at være den gældende overpris på en eller flere kasser øl, så vist jeg husker den gang 45 kr, 90 kr, 135 kr osv. Disse sammentællinger, der også kunne forekomme på alle mulige andre bilag, der tilfældigt havde ligget på buffetdisken og senere indgik i regnskabsmaterialet, blev en afgørende faktor i de følgende mange år, navnlig

Toldassistent, senere toldinspektør Helge Jul. Jensen (f. 1918).

da det viste sig, at de også i stort tal forekom på bonbøgernes omslag eller bag på gennemskriften af følgesedlen.

Det er bemærkelsesværdigt, at sådanne sammentællinger kun i sjældne tilfælde var forsøgt udvisket, og kun af et enkelt lille bryggeri i provinsen var søgt fjernet ved, at omslaget var revet af alle bonbøgerne, da vi hentede dem til gennemgang. Et lille landdepot på Lolland var dog gået så vidt, at alle de »kriminelle« genparter var revet ud af bonbøgerne. Det var i øvrigt i forbindelse med notaterne på ølsedlerne, at vi første gang stiftede bekendtskab med de

nedenfor omtalte gennemtryk, som Helge Jul. Jensen senere blev ekspert i at tyde.

Der var som før nævnt noget, der tydede på, at de ramte restauratører ikke talte om det med kollegerne, og dette blev bekræftet under den senere rejsetjeneste i provinsen. Her mente vi i starten, at det gjaldt om at foretage noget, der lignede en razzia, og derunder sikre os alt muligt regnskabsmateriale hos flest mulige restauratører, men det viste sig hurtigt, at dette ikke var nødvendigt, heller ikke da sagerne efterhånden kom for retten og blev almindelig kendt. Efter gennem længere tid at have rejst sager mod de første ti restauratører i den lille by, kunne man finde tilstrækkeligt materiale hos den ellefte.

Efter opdagelsen af det »løse øl« gik det slag i slag her i København, og Poul Rasmussen og jeg skrev i fællesskab mindst en rapport om dagen, han lagde bevismaterialet frem, og jeg skrev. Det gjorde jeg i øvrigt i alle de følgende år, altså også under rejsetjenesten, og det blev til mellem 1.500 og 2.000 kg gule koncepter, inklusive koncepterne til bilagene, som Helge Jul. Jensen i rejseperioden gerne var mester for.

Disse koncepter havde jeg med en eller anden tanke for øje pakket sammen og lagt på arkivet efterhånden, men herfra er de forsvundet, hvad jeg selvsagt blev meget ked af at erfare, da jeg gik i gang med at skrive stærke drikke-afgiftens historie og nok må konstatere, at en række interessante detaljer er gået tabt. Det samme gælder den private statistik, vi førte over vor indsats (»personlige indsats«, som Bregnbak kaldte det), men jeg mener at kunne erindre, at Jensen og jeg engang gjorde op, at vi havde tjent vor livsløn en halv snes gange efter den tids kroner og inklusive et rimeligt antal pensionistår. Det har heldigvis senere vist sig, at Helge Jul. Jensen lå inde med genparter af en hel del af vore provinsrapporter, således at ikke alle detaljer er gået tabt.

Toldassistent Kaj Nielsen (f. 1924) fotograferet ved et tilfælde af en gadefotograf i april 1949, da han var på vej til sit første restaurationseftersyn. Billedet er taget ved den gamle Panoptikonbygning nær Frihedsstøtten. Enmandseftersynene blev i øvrigt snart en saga blott.

I den nævnte københavner-periode, der varede nogle år for ølsagernes vedkommende, må det nok erkendes, at sagerne blev behandlet lidt på samleband. Der kunne nok være gjort mere ud af det, gravet et spadestik dybere, som Kroman sagde, men vi syntes ikke, vi havde tid til det, og vi levede endnu i den tro, at det hastede, hvad det altså faktisk ikke gjorde. Ølsagerne afsluttedes for leverandørernes vedkommende med en lang række afhøringer af salgspersonalet, som fandt sted på bryggerierne under ledelse af toldinspektør Bregnbak og i overværelse af en repræsentant for bryggeriet og en tillidsmand.

Vi holdt meget af Bregnbak, men vi blev ved disse og enkelte andre forhandlinger i vanskelige sager hurtigt klar over, at han ikke egnede sig som forhørs- eller forhandlingsleder. Hans barske ydre og hans buldrende facon gjorde i de færreste tilfælde

indtryk, og vi måtte ikke sjældent, når han havde skruet sig for højt op, hjælpe ham ned igen. Der kom faktisk intet andet ud af afhøringerne på bryggerierne, end det, vi havde bevis på, og det hele endte med, at der ikke blev rejst tiltale mod nogen. Selve bryggerierne, der vel nok havde et vist ansvar, havde ikke på nogen måde deltaget i ulovlighederne og ydede kontrollen en bemærkelsesværdig støtte ved opklaringen af sagerne, ligesom der af alle tre bryggerier blev pålagt salgspersonalet meget strenge forholdsordrer.

Ind imellem og i forbindelse med de rutineprægede ølsager, der dog godt kunne løbe op i store afgiftsunddragelser, opstod der en række større sager af et for den tid rystende omfang. Og i en række af disse tilfælde, hvor der opstod truende episoder, eller hvor afhøring skulle foretages af personalet, hentede vi en uvurderlig bistand hos beværterpolitiet, som også på sin side kom med de tips, som de under arbejdet løb på.

Når politiet var med, arbejdede vi kontinuerligt, og sagerne måtte så vidt muligt gøres færdige, om så klokken blev to eller fire om natten. Jeg husker et tilfælde fra en danserrestaurant i Istedgade, hvor en tjener i sin lommebog havde gjort notater om sin daglige omsætning og på anmodning lagde lommebogen frem. Disse notater var af stor betydning for opklaringen af den sag, der allerede var konstateret, men omfattede jo kun den forløbne del af det pågældende år. Tjeneren forklarede imidlertid, at han havde gemt lommebøgerne fra de foregående år, men de lå hjemme på bopælen i Lyngby.

Og hvad gjorde vi så, når politiet var med, vi tog ved lukketid tjeneren med ned i vognen for at hente lommebøgerne i Lyngby. Han virkede lidt nervøs, og forespurgt, om han nu også havde lommebøgerne (der var jo langt til Lyngby), forklarede han, at det havde han, men han var nødt til at sige, at han for nylig var sat ud af sin lejlighed

Hundreder af restauratører har handlet med „sort øl“

Staten unddraget millionbeløb. — Regn af bøder fra 12.000—60.000

Skatteoprøret breder sig i Jylland

Trækningslisten

Ekstrabladets spiseseddel marts 1950. Ubemærketheden var et led i »kontrolstrategien«, og der gik da også trekvart år, inden aviserne fik færtten af restaurationssagerne.

af fogeden, og at hans ting og sager blev opbevaret af Frelsens Hær. Altså af sted til Englandsvej, tror jeg det var, til Frelsens Hærs lager, hvor bestyreren blev vækket kl. 2 om natten og førte os til en gammel lade, hvor der i lange rækker af båse henstod forskelligt bohavede, der var sat på gaden, og som Frelsens Hær påtog sig at opbevare for en billig penge. Her fandt vi lommebøgerne, som rundede sagen af, men vi fandt desværre også blandt tjenerens bohavede et komplet anlæg til destillation af sprit. Den stakkels tjener forklarede, at han aldrig havde brugt det, men han havde altså »remedierne«, og det måtte føre til en lille ekstra sag og konfiskation.

En anden gang var vi det nærmeste på at få øretæver, jeg nogensinde har oplevet. Det var i en beværtning i en sidegade til Nørrebrogade, hvor restauratøren efter mange mishagsytringer (vi havde »afhentet« ham hos en dame i nærheden) begyndte at indtage en ret truende holdning. Heldigvis var der en telefonkiosk bagest i lokalet, og jeg så mit snit til få ringet til politikommisær Selmer Krogh, som var leder af beværterpolitiet (og som jeg den dag i dag er på julekort med). Ti minutter efter ankom overbetjent Gøtsche, en hærdebred kæmpe af et mandfolk, der lige kunne komme gennem døren. »Er der noget?« sagde han, og det var der så ikke. Han blev hos os, til vi var færdige, og sagen fik i øvrigt et ret betydeligt omfang.

Det var ikke Selmer Krogh, vi havde truffet aftalen om samarbejdet med. Det var med en politikommisær Jensen, men det var Selmer Krogh, der senere afløste Jensen som politikommisær, og hans skiftende folk, vi havde det nærmeste samarbejde med. Selmer Krogh, der var vort faste holdpunkt i samarbejdet, var en meget dygtig politimand og dertil en personlighed, som jeg skylder stor tak for samarbejde, venskab og for, hvad jeg lærte af ham.

Under vort ret hyppige samarbejde med politiet, hvor Selmer Krogh altid var med,

og som ofte varede til langt ud på aftenen eller natten, gik vi i en pause gerne ind på en restaurant og fik lidt at spise. Vi betalte som regel skiftevis, dvs jeg betalte, når det var vores tur. Da jeg engang blev klar over, at politiet fik udgifterne ifølge regningerne godtgjort, gjorde vi forestillinger for Kroman, som udvirkede, at vi til nævnte brug fik et lille beløb stillet til rådighed. Det førte naturligvis, havde jeg nær sagt, til, at alle i kontrollen ville have et sådant beløb, og det endte med noget, der hed »frokostpenge«, som jeg ikke brød mig om og aldrig har skrevet en regning på. Siden hen betalte jeg, når det var vor tur, de 30-40 kr, som et måltid til fire dengang kostede.

Under arbejdet med de mange og store sager, der som nævnt opstod i årene efter 1950, og som i stigende grad byggede på både »løst øl« og detailindkøb af øl og andre stærke drikke, oftest akvavit, undviede vi næsten daglig vort erfaringsgrundlag, så vi til sidst ligefrem kunne systematisere efterforskningen både før, under og efter eftersynets foretagelse. Vi lærte at være vågne lige fra starten af et eftersyn. Bemærkede vi, at tjeneren gemte nogle papirer under en stak aviser, at restauratøren stak nogle sedler i lommen, at han hviskede besked til servitricen (som umiddelbart efter forsvandt og gik ind til nabokøbmanden eller til en telefonkiosk), at papirer blev krøllet sammen og smidt i papirkurven, at en skuffe i buffet'en ikke kunne åbnes, fordi nøglen var blevet væk osv osv, ja så gjorde vi ikke noget ved det lige med det samme, men vi noterede os det, og der skulle nok blive lejlighed til at vende tilbage til det.

Hovedreglen var, at vi ved ankomsten til en restaurationsvirksomhed spurgte efter indehaveren, hvorefter den ene af os »indtog« buffet'en og blev der, indtil buffetbeholdningen var talt op, og der var indhentet detaljerede oplysninger om afregningsformen hos personalet, og alt regnskabsmateriale, herunder såkaldte kreditsedler,

var taget i forvaring. Den anden optog en snak med restauratøren om regnskabsførelsen og afregningsformen, altimens han orienterede sig i lokalerne.

Det skete - ikke så sjældent forresten - at der var uoverensstemmelse mellem restauratørens og serveringspersonalets forklaringer, navnlig vedrørende afregningsformen, og i sådanne tilfælde måtte forholdet opklares straks. Oftest viste det sig i disse og mange andre tilfælde, at de daglige opgørelser angaves at være bortkastet, og det var denne omstændighed og vor vægring ved at tro på, at man trods de gentagne indskærpelser af opbevaringspligten havde bortkastet det vigtigste originale regnskabsmateriale, der førte til et nærmere eftersyn eller rettere eftersøgning på alle sådanne steder, hvor materialet angaves at være smidt hen (papirkurven, kakkelloven, ja skraldespanden sågar). Vi bad altid restauratøren om selv at deltage i denne eftersøgning, selv at tage papiret ud af kakkelloven osv, idet vi gjorde gældende, at vort syn på hans regnskabs rigtighed under disse omstændigheder måtte afhænge af, at vi fandt blot een enkelt eller nogle stykker af de originale afregninger til sammenholdelse med regnskabet. Under denne fase af et eftersyn var vi naturligvis meget opmærksom på de eventuelle iagttagelser, der var gjort i eftersynets start, for nu var det naturligt at vende avisbunken, at kigge i papirkurven og spørge restauratøren, hvad det var for papirer; han havde puttet i frakkelommen, da vi kom, det var vel ikke nogen af de eftersøgte?

Sådanne eftersøgninger, som vi insisterede på at foretage sammen med restauratøren, med hans samtykke og i hans egen interesse, førte os meget ofte til privatlejligheden ved siden af restauranten eller ovenpå, fordi regnskaberne førtes og opbevarede der, og her lå så ikke så sjældent i hvert fald nogle af de eftersøgte papirer, undertiden dem alle. Hvis omstændighederne indbød til det, kunne vi endelig bede restaura-

tøren om at se efter i sin tegnebog, om nogen af de eftersøgte papirer skulle ligge der, og det er der mange eksempler på, at de gjorde. Sjældent gik det så galt som for restauratøren i Nykøbing Falster, der ud af tegnebogen tabte en halv snes ubetalte regninger på indkøb af ret betydelige mængder akvavit hos en købmand uden for byen.

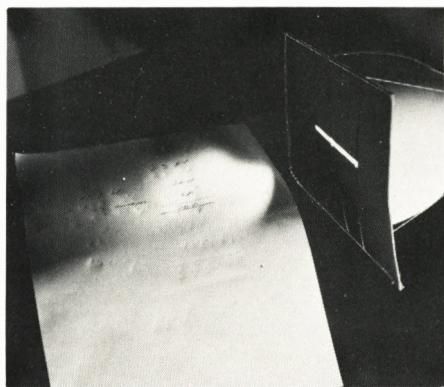
Det med privatlejligheden var noget, vi omgikkes med stor varsomhed, og vi eftersøgte aldrig noget i private omgivelser uden restauratørens samtykke og medvirken, og uden at det skete i et bestemt øjemed og som en naturlig følge af en opstået og gennemdrøftet situation. At restauratøren ved sin handlemåde selv havde serveret os dette øjemed, var en anden sag.

Vi blev i begyndelsen af denne periode bebrejdet af kolleger, navnlig i et andet inspektorat, der nok kunne have haft kontrol nødig, at vi anvendte »metoder«, som ikke var kontrollen værdig. Lad mig i den forbindelse nævne, at vi aldrig nogen sinde kom galt afsted med vore metoder, at de første 225 eftersyn i denne periode, hvor vi endnu ikke var fuldt rutinerede, resulterede i 215 sager med efterbetalinger på fra 3.000 kr til 60.000 kr, og det var mange penge dengang, da bøden var $2 \times$ afgiften, og skattevæsenet kom bagefter. Lad mig endelig som et yderpunkt nævne, at hele det eftersøgte afregningsmateriale i en meget betydelig afgiftsunddragelsessag blev fundet i soveværelset på 1. sal, hvor det lå på fruens natbord sammen med »Alt for Damerne« og andre ugeblade. Det var i øvrigt på dette sted i Nordvestsjælland, hvor restauratøren - efter at have afsonet bøden på 50.000 kr - blev modtaget af en del af byens befolkning med hornmusik, hvorefter han, som det konstateredes tre år senere, fortsatte nøjagtig som tidligere. Denne gang kostede det beværterbevillingen.

Næsten hver eneste undersøgelse i denne periode bød på nye erfaringer i kontrol-

udøvelsen. En af disse, som skulle blive en gennemgående faktor i efterforskningsarbejdet, blev gjort af Kaj Nielsen en sen natteime, da han, Jensen og jeg sad og sorterede nogle papirer i en beværtning på Gasværksvej. Historisk set var der ikke noget nyt i opdagelsen, for gennemtryk af skrift på papirunderlag eller på trækpapir (spejlskrift) er jo forekommet langt tilbage i kriminalhistorien, og vi var da også som nævnt foran stødt på det i forbindelse med notater på indkøbsbilag. Men det var nyt, at vi ved hjælp af gennemtryk af skrift havde mulighed for at tyde dagsopgørelsen eller afregningen, selv om de originale bilag omhyggeligt var blevet bortkastet eller brændt. Vi gjorde fortsat meget ud af at finde de originale papirer eller blot nogle af dem, fordi de kunne underbygge et bevismateriale, der i særlig grad byggede på gennemtryk, men på den måde vi fremlagde sådant bevismateriale, er det aldrig blevet underkendt hverken i nævn eller ret.

For at lette tydingen fandt vi i samarbejde med maskinmesteren på Slotsholmens Kedelanlæg på at lave nogle aflange

De første sager, der byggede på gennemtryk af originale tjenerafregninger, blev fundet ved hjælp af skrålys, der strålede ud gennem en spalte i et papstykke, anbragt på en kontorlampe som vist.

aluminiumslamper med en lang, smal sprække, hvorigennem en særlig kviksølv-lampe sendte en vandret lysstråle ud over papiret. Havde man gode øjne, var det i en del tilfælde muligt at tyde et gennemtryk under en almindelig lampe, men i reglen krævede tydingen af gennemtryk en omhyggelig granskning. Vi fik derefter politiets tekniske afdeling til at tage et relief-fotografi af papiret med gennemtrykket, og dette fremlagdes så i originali, bilagt to fotografier, hvoraf det ene viste det tydede gennemtryk trukket op af os med rødt blæk.

Værdien af denne »opdagelse« var umådelig stor. Gennemtryk blev et hovedgrundlag for påvisningen af begåede afgiftsunddragelser og kunne findes overalt i regnskabsmaterialet. Det klassiske gennemtryk, som i enkelte sager kunne forekomme i store mængder, fremkom, når restauratøren - efter at have afregnet med personalet - rev den originale afregning af blokken og skrev en ny »nedskrevet« opgørelse på det næste blad af blokken, og her blev vi kuglepenen, som netop kom frem i disse år, megen tak skyldig. Vi kunne næsten på land afstand se, om opgørelserne var renskrevet, og forklaringen var oftest den, at de originale opgørelser ikke havde været så pæne.

På samme stykke papir fandtes altså et gennemtryk af en opgørelse, der svarede til den renskrevne med undtagelse af, at ølsalget var blevet en eller flere kasser mindre og et eventuelt spiritussalg ligeledes var blevet nedskrevet. Somme tider havde restauratøren en interesse i at »holde« omsætningen rent regnskabsmæssigt, og så kunne man opleve, at den afgiftsfri omsætning var tilsvarende opskrevet. Det var dog ikke altid, at renskrivningen var sket umiddelbart efter afregningen, eller den var måske foretaget på en anden blok, men så kunne det være, at arket med gennemtrykket var blevet anvendt til »hjemmelavede« kassebilag, f.eks. et notat om indkøb af

grøntsager på torvet, kvittering for udført musik eller lignende, eller på anden måde var blevet opbevaret blandt regnskabsmateriale.

Gennemtryksmetoden fik i øvrigt en helt utrolig og pudsig konsekvens, idet en københavnsk revisor forsynede sine restauratør-klienter med en hård fiberplade, som de skulle lægge under alt, hvad de skrev. Han udstyrede dem altså på forhånd med et indicium for urigtigheder.

Kaj Nielsen, som var en af pionererne i de nye kontrolmetoder, og som i det hele havde megen sans for kontrol og endelig var en af dem, der bragte fantasien ind i kontrolarbejdet, var (naturligvis havde jeg

Toldassistent Kaj Nielsen i forklædning, september 1951. I håndværkerantræk og med værktøjstaske gik det ofte lettere med udendørs observation end i kontortøj.

nær sagt) også den, der kom ud for disse års mest dramatiske hændelser. I det ene af de tilfælde, jeg vil nævne, havde han under eftersynet fået fat i en af de kendte fortrykte kassekladder (»Fercobøger«) med daglige opgørelser af den afgiftspligtige omsætning, det afgiftsfri salg, afholdte udgifter og kassebeholdning. Det var åbenbart ikke meningen, at han skulle have set den, for restauratøren forsøgte med magt at rive den fra ham, men Kaj holdt fast, og det endte med, at bogen gik midt over. Kaj stod med den øverste og vigtigste halvdel og restauratøren med den nederste, mindre vigtige halvdel. Da situationen udviklede sig, stak Kaj resolut hånd og bog ned i en stor gulvvase, der bogstavelig talt var for hånden, og der blev han, til der kom hjælp. At bogen var et fulgyldigt bevis for afgiftsunddragelse, siger næsten sig selv.

Den anden helt utrolige episode indtraf i forbindelse med en ret alvorlig sag mod en restauratør på Gammel Strand. Det var for resten her, at en yngre kollega ved ankomsten til restaurationen bemærkede, at tjeneren gemte nogle papirer under en bunke aviser på et bord, og korrekt undlod at foretage sig noget ud over at underrette lederen af eftersynet og i øvrigt holde øje med aviserne, indtil vi under eftersynets gang kom til aviserne og her »tilfældigt« fandt de sidste dages originale afregninger af omsætningen.

Sagen drejede sig om »løst øl« og indkøb af øl og spiritus i en nærliggende detailhandel, og da vi var fremme ved sagens afslutning, der lignede en efterbetaling på 30-40.000 kr, anmodede restauratøren telefonisk om en samtale i inspektoratet med os, der havde med sagen at gøre, og det skulle være i enrum. Her tilbød restauratøren, der var dansk-amerikaner og måske kendt med den slags, at vi hver fredag resten af vort liv kunne komme ind til ham og gratis spise frokost med øl og snaps, hvis vi ville smide »alt det lort« væk. Det er ikke engang løgn, men det var også det

eneste tilfælde af den art, vi oplevede, og selvfølgelig sagde vi nej.

Efter sagens afslutning opstod der begrundet formodning om, at restauratøren uanfægtet fortsatte med snyderierne, idet han købte de stærke drikke meget tidligt om morgenen hos den samme detailhandler som før. Vi tog derfor virksomheden under observation, og herunder var det, at Kaj Nielsen en tidlig vintermorgen ved 4-5-tiden blev anholdt af politiet under udførelsen af sin tjeneste. Han færdedes på strækningen mellem Gammel Strand og Strøget (han havde ikke skæg dengang, men var vinterklædt og bl.a. iført sixpence, ørevarmere og cykelklemmer, da en politibil pludselig standsede op, og han blev udspurgt om, hvad han foretog sig. Han forklarede politiet, hvad sagen drejede sig om, og legitimerede sig ved hjælp af sit toldtegn, men indvilgede på opfordring i at sætte sig ind i bilen for at tale om tingene, hvorefter politibetjentene, der virkede lidt nervøse, kørte ham direkte til Politigården, hvor han under vilde protester blev sat ind i et »skab«, hvor der sad en anden anholdt, der deltagende sagde: »Tag den med ro, vi får en madpakke klokken seks«.

Jeg husker så tydeligt, som var det i går, at vi havde tilrejsende gæster hjemme, og at jeg derfor sov på en feltseng i dagligstuen. Langt væk som i drømme hørte jeg noget, der blev ved med at ringe. Det var telefonen, og jeg for op og tog den, søvndrukken og lige i øjeblikket lidt rystet over at høre, at det var politiet. Der fulgte en lang, vævende forklaring, som fik mig til spontant at udbryde: »De vil da vel ikke fortælle mig, at De har anholdt en toldassistent, der er ude i beordret, tjenstligt ærinde, og som er i stand til at legitimere sig?«.

Det var netop, hvad man havde gjort. Den vagthavende undskyldte sig med, at patruljen, der af en vægter var blevet gjort opmærksom på Kajs færden, netop i en port, hvor Kaj Nielsen havde opholdt sig en stund, havde fundet nogle papirer, der

så ud, som om de kunne være stjålet i en ambassade. Jeg sagde vist nok en hel del, som mundede ud i, at man ikke hurtigt nok kunne slippe Kaj Nielsen fri og køre ham hen, hvor han ønskede det, med en foreløbig undskyldning, der ikke kunne blive stor nok. Jeg bad derefter om at tale med Kaj, der var ved godt humør, men selvsagt noget opbragt over at have været anbragt i et skab.

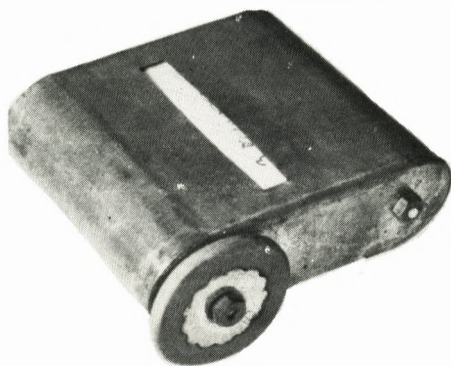
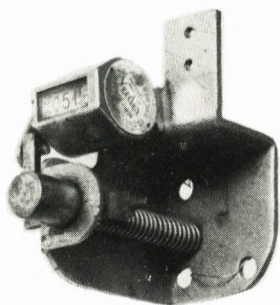
Sagen fik naturligvis et efterspil, men hvor utroligt det end lyder, voldte det stort besvær at få den undskyldning, vi krævede, og som, da den endelig kom, var temmelig valen. Selv om et toldtegn i sin udformning skulle fremtræde ret klart, selv for politiet, fandt politiledelsen dog anledning til i en dagsbefaling at underrette politiets personale om eksistensen og betydningen af et toldtegn. Sagen fik også et alvorligt efterspil for restauratøren, der i forbindelse med en ny afgiftssag måtte afstå restauranten.

Under den almindelige omtale af vore arbejdsmetoder bør nævnes den indsamling af kontrolmateriale, som vi næsten altid faldt over under kontroludøvelsen, og som kunne vedrøre en helt anden virksomhed end den undersøgte. Det kunne være større regninger på restaurationsbesøg, som fandtes i en restauratørs regnskabsmateriale, det kunne være fakturagenparter fra vinhandlerens regnskab på leverancer til restaurationer eller selskabslokaler, det kunne være notater i købmandens kladde over kreditsalg og meget andet. Alt sådant materiale blev naturligvis gemt til eventuelt senere brug. Den mappe, vi senere rejste rundt med, og som Jul Prik holdt styr på, hed simpelt hen »*Fidusmappen*«, og dens indhold var bestemt ikke kedeligt.

Som jeg før har været inde på, lærte vi at bruge vor iagttagelsesevne og fantasi, hvor vi kom frem. En god ven af mig, en sognepræst, viste mig engang fra sit vindue to yderst elegant klædte damer, en ældre og en yngre, der kom ud af hoveddøren til

genbohuset, hvor de boede. »Du aner ikke, hvad de to damer har af kostbare pelse«, sagde han, »mindst en 5-6 stykker hver, men de har også en restaurant i .....gade«. Jeg sagde ikke noget, men tænkte lidt over det, fandt ud af, at den pågældende restaurant ejedes af to søstre med den nævnte privatbopæl, og blev så enig med Helge Jul. Jensen om at gøre lidt studier i marken. Og her er vi ved en anden af de »metoder«, som vi var blevet kritiseret for, nemlig observationen på stedet, som i visse tilfælde var vor eneste mulighed (prøveklub kunne man også kalde det).

Kontrolpersonalets opfindsomhed kompenserede for manglende bevillinger, fx til udstyr til brug ved observationer i restaurationer. Øverst en tæller fra et gammelt telefonapparat, brugt som øltæller (skjult i en lomme). Nederst et hjemmelavet notérapparat, der blev brugt, skjult i en cottoncoat-lomme.

Vi gik altså på restaurant, Jensen og jeg, kl. 21.00 og drak os en øl eller to. Det var nemlig ikke nødvendigt at købe noget andet eller dyrere, for i løbet af et par timer noterede vi os bl.a. udskænkning af 2/1 flasker whisky (som overhovedet ikke figurerede i det senere undersøgte regnskab). Det var en bestemt slags restaurant, hvor vi jo måtte prøve at falde ind i jargonen og overveje de tilbud, vi fik i aftenes løb (den gang som regel lydende på 100 kr). Ved det bord, hvor whiskyen blev serveret, var stemningen høj, og pludselig rejste en af pigerne sig og dansede ud på gulvet i en hvirvlende runddans, hev op i kjolen, så enhver - også det anonyme toldvæsen - kunne kontrollere, at hun ingen bukser havde på. Vi var der een aften til, inden vi på sædvanlig vis startede en nærmere undersøgelse, der ikke alene førte til en ret omfattende afgiftssag, men også til en meget betydelig skattesag. Det var nemlig i denne virksomhed, at alle udgiftsbilag, der egnede sig til det, var rettet op. »Reparation af 1 stol - 14 kr« var f.eks. blevet til »Reparation af 10 stole - 140 kr«.

Det var en god sag. En anden god sag måtte nødvendigvis startes på prøveindkøb og observationer. Den gik nemlig på en anmeldelse om, at der i en danserrestaurant i den indre by udskænkedes spiritus i alt for små mængder. Nu tog vi os normalt ikke af anonyme anmeldelser, som det jo i reglen var, men vi noterede os deres indhold til eventuelt senere brug, og i det aktuelle tilfælde var anmeldelsen faktisk et supplement til forhold, som i alle tilfælde ville have ført til en undersøgelse. Vi gik altså i gang, en yngre kollega og jeg, og brugte øjnene, mens vi bestilte 2 kaffe og 2 cognac. Cognac'erne skulle ikke drikkes, de skulle måles, dvs. de skulle hældes over i små måleglas, vi havde i lommen.

Jeg behøver næppe beskrive det besvær, vi havde med at få ambligeret cognac'en ned i måleglasset, uden at nogen så det. Men fordelene var, at der var så tæt besat i

restauranten, som tilfældet var. Aktionen lykkedes, og vi gik så en ad gangen ned på toilettet for at måle, og hvad finder jeg så nede i mit måleglas foruden cognac'en - den kastanje, som jeg har gået med i venstre lomme de sidste 40 år, oprindeligt for at forhindre gigt - men senere, da gigten blev værre og værre, som en slags talisman. Jeg går stadig med den, og fornyer den hvert år. Nå, jeg fik hevet kastanjen op med min lille, fine, sølverne lommekniv (som formentlig den dag i dag ligger på hanebjælken i en kro i Sydsjælland), og begge vore målinger, der var ens, viste ganske nøjagtigt det halve af det mål, der blev afregnet med over for toldvæsenet. Restauratøren erkendte senere sin skyld, og bare den nævnte side af sagen løb op i ganske betydelige beløb.

Vi brød os egentlig ikke meget om disse observationer, men i visse tilfælde, f.eks. i bar'er var det nødvendigt at få syn for sagen. Når vi skulle på bar, gjorde vi det som regel sent på eftermiddagen, og så inviterede vi Claudia med, en af vore dygtige kontorassistenter i Inspektoratet for Øl- og Spiritusbeskatningen. Claudia var ikke alene dygtig, men en fryd for øjet - både i påklædning og alt det andet. Et kvarters tid før kontortids ophør trak Claudia en skrivebordsskuffe ud indeholdende enhver form for kosmetik i alle nuancer, og klokken 17.00 var hun klar til at gå. Når vi havde hende med på bar, stjal hun hele billedet, og det var netop camouflagen.

Den sidste observation i københavner-tiden, som jeg selv stod for, glemmer jeg aldrig. Vi havde fundet det nødvendigt at observere denne virksomhed gennem længere tid - det var forøvrigt den aftenrestaurant, som vi kunne holde øje med fra perronen på Nørrebro Station - så jeg blev ugentlig stamgæst igennem nogle vintermåneder. Hver onsdag aften ved 21-tiden indfandt jeg mig i bar'en og fik serveret min kaffe og cognac, og hver gang beklagede bardamen, at værten ikke havde for-

stand på cognac, han opbevarede den i køleskabet. Efterhånden som jeg ikke kunne undgå at falde lidt i snak med barmen, som hed Eva, hed det sig, at jeg underviste på aftenskole og trængte til at slappe lidt af (begge dele var i øvrigt rigtige nok).

En aften havde jeg en mærkelig oplevelse, som jeg aldrig glemmer. Der kom en lidt sølle udseende ung pige og spurgte, om hun måtte sidde ved mit bord. Det måtte hun naturligvis, og jeg kunne da også byde på et glas sherry, hvad hun gerne ville have. Under vor snak om alt og ingenting kom det frem, at hendes onkel var en af mine tidligere venner i Nykøbing Sj., og det gav jo stof til den samtale, som jeg efter omstændighederne måtte føre med hende. Nå, klokken blev henad tolv, og udenfor rasede en snestorm, så jeg sagde tak for i aften og brød op. Men pigen fulgte efter, og ude ved garderoben, hvor hun fik udleveret en tynd, elendig cottencoat, sagde hun så til mig, at hun ikke havde nogen steder at tage hen, og spurgte, om hun kunne tage med mig hjem. Hun var sagt op fra sin plads samme dag og havde intet værelse og ingen penge, kun en lille kuffert, som stod ude i garderoben.

Jeg vidste ikke, hvad jeg skulle stille op, og syntes heller ikke, at jeg uden videre kunne efterlade hende i garderoben, men det faldt mig ikke ind, at jeg kunne tage hende med hjem. I stedet fik jeg fat i en taxa, kørte hende ind til et lille hotel på Nørrebro, hvor jeg satte portieren ind i situationen, betalte for et værelse med morgenmad og for en billet til Holbæk, hvor hun havde sit hjem. Portieren fik mit navn og telefonnummer på kontoret og ringede næste dag, at hun var sendt afsted som aftalt. Jeg fortalte ikke noget om det hjemme, men for alle tilfældes skyld betroede jeg mig til min gode ven, pastor Gerhard Rasmussen, som sagde god for min handle måde.

Det var et sidespring eller rettere, det var ikke noget sidespring, men en lille enkelt oplevelse. Resultatet af observationerne

var i øvrigt godt, og sagen, der gennemførtes med politiets bistand, var af alvorligt omfang, men konfrontationen en skønne dag med barpigen Eva, var ikke behagelig. Som sagt, metoden kunne blive nødvendig, og det trøster mig at erfare, at man anvender den endnu i det nordjyske. Det bør nok også nævnes, at vi i visse øl-beværtninger i en række tilfælde med held foretog observationer af ølsalget, hvilket skete ved hjælp af et lille tælleapparat, som vi havde i lommen. Det var besværligt og tidkrævende, men kunne være den eneste mulighed.

En anden taktik, som også var praktisk og undertiden nødvendig under et eftersyn, var at tilkalde assistance. Det gjorde i sig selv indtryk, at der blev ringet efter en »overordnet«. I den største sag, vi nogensinde har rejst, det var på en frokostrestaurant i den indre by, ringede Helge Jul. Jensen til mig og bad mig komme straks. Da jeg 10 minutter efter trådte ind i restaurationen, havde kontrollen praktisk talt trængt restauratøren op i en krog, fordi han nægtede at udlevere to stykker papir, som kontrollen ved sin ankomst havde set ham stikke i lommen under afregningen ved kasseapparatet med tjenerne. Det hjalp, at der kom en »overordnet«. Vi fik papirerne udleveret, og de var ikke alene et nøglebevis i hele sagen, men et godt bevis på, hvad agtpågivenhed fra eftersynets start kunne betyde for efterforskningen.

På den ene af de to sedler, som senere viste sig at være blevet udfærdiget hver dag og derefter bortkastet, stod et antal øl og disses samlede udskænkingspris, og nedenunder stod »varer« med en beløbsansførsel, begge tal var derefter lagt sammen. På den anden seddel stod en række udskænkninger af forskellige dyrere spiritusosa: 7 whisky, 11 cognac, 3 gin og deres samlede udskænkingspris, der svarede til det beløb, der på den første seddel var betegnet som »varer«. Alle udskænkningerne kunne imidlertid indeholdes i de udskænk-

ninger, der var anført i kladdebogen, og som stemte med kassestrimlen og med kassebon'ernes udvisende. Sedlerne var altså endnu ikke bevis for noget som helst, men hvorfor så lave dem, hvorfor forsøge at føre hviskende samtaler med tjenerne og hvorfor nervøst fare ind i telefonboksen?

Her greb vi ind og forbød restauratøren at ringe nogen op, førend vi havde en forklaring på sedlerne. Han blev så chokeret herover, at han på stedet erkendte, at de udskænkninger af spiritus, der stod på sedlerne, var ekstraafregningerne, som tjenerne efter aftale havde undladt at slå ind på kasseapparatet. Vi havde ikke på dette tidspunkt andre beviser for afgiftsunddragelse, så vi tog skriftlige erklæringer fra såvel restauratøren som en af de to tjenere, der blev afhørt hver for sig, og som nogenlunde enslydende anslog den ugentlige afgiftsunddragelse gennem et længere tidsrum. Derefter tog vi med restauratøren til privatboligen på Nørrebro, hvor regnskabsmaterialet opbevarede, og hvor vi fandt et større lager af illegalt indkøbt vin og spiritus fra et par vinhandlere, som senere måtte bøde for dette forhold.

Under vort ophold i lejligheden ankom restauratørens kone fra deres sommerhus i omegnen, tydelig altereret. Altså måtte en af tjenerne eller en gæst have alarmeret hende. Ved en efterfølgende med restauratørens tilladelse foretaget undersøgelse i sommerboligen fandt vi et mindre lager af indsmuglede cigaretter, som toges i forvaring, og endelig fandt vi ved tilbagekomsten til restaurationen i et aflåset rum under køkkentrappen et større lager af øl, vin og spiritus. Restauratøren benægtede længe at have noget kendskab til dette rum, og først da vi gjorde anstalter til at hente en låsesmed, kom han frem med nøglen.

Under den efterfølgende gennemgang af regnskabsmaterialet fandt vi på udgiftsbilag og i kladdebøgerne et ganske betydeligt antal gennemtryk af sedler som den førstnævnte med betegnelsen »varer«, og

havde vi ikke haft en sikker definition af denne betegnelse, havde vi vel troet, der var tale om madsalg, hvoraf der var en meget stor omsætning i virksomheden. Det viste sig desuden, at restauratøren yderligere ved udviskninger og rettelser i kladdebøgerne daglig havde nedskrevet omsætningen med en kasse øl og en flaske snaps eller to.

Det var som nævnt vor største sag og den hidtil bedst underbyggede med lange rækker af uomstødelige beviser på såvel illegale indkøb som nedskrivning af omsætningen. Ved et møde på Kromans kontor med restauratøren og dennes advokat (restauratørforeningens landskendte landsretssagfører) blev der indgået forlig om efterbetaling af et afgiftsbeløb på 112.000 kr for den periode, hvori afgiftsunddragelserne havde kunnet påvises. Nogle dage efter ringede landsretssagføreren til os og sagde, at vi ikke måtte misforstå ham, når han alligevel indbragte sagen for nævnet. Han måtte skaffe sin klient den yderligere frist med betalingen på 4-5 måneder, som indbringelsen for nævnet gav ham.

I nævnsmødet vedstod landsretssagføreren det indgåede forlig, men anførte naturligvis, at hans klient fandt efterbetalingen for høj. Som sædvanlig fik jeg ordet og gennemgik kort bevisførelsen og gjorde det herunder klart, at der ved det på overtoldinspektørens kontor indgåede forlig var taget alle mulige hensyn, hvorfor jeg på toldvæsenets vegne påstod ansættelsen stadfæstet. Nævnet nedsatte herefter afgiftstilsvaret til det halve, og aldrig har jeg hørt nogen le så hjerteligt og så højt, som da landsretssagføreren fik det at vide. Jeg fik senere oplyst, at et bestemt medlem af nævnet ikke troede, at nogen kunne snyde så meget, og jeg har gjort mit til, at Alb. Christensens latter klinger i den pågældendes øre endnu.

Måske er vedkommende kommet på andre tanker, for nogle år senere kom vi med en ny stor afgiftssag på den samme restau-

ratør. Han havde denne gang udført snyderierne på en lidt anden måde, men lige så groft som tidligere. Kort fortalt havde han revet en del af kassestrimlen af og opbevaret den tilbageblevne del sammen med et antal bon'er, der i beløb og udskækningspriser svarede hertil. Han havde blot overset, at en del af de opbevarede boner hidrørte fra den afrevne del af kassestrimlen, hvilket klart fremgik af numrene på kassebonerne. Denne gang mistede restauratøren sin beværterbevilling ved en landsretsdøm, og fanden lø.

I den første af disse to sager fik tjenerne, der havde medvirket direkte til afgiftsunddragelsen, meget store bøder, så vidt jeg husker 10.000 kr hver ved byretten, men disse blev ved landsretten nedsat til 5.000 kr.

I begyndelsen af den her omhandlede kontrolperiode blev strafansvaret afgjort administrativt af departementet med bøder, der i forsætlige og grove tilfælde blev fastsat til to gange afgiftstilsvaret, og som af den pågældende kunne indbringes for retten. Men på et givet tidspunkt fandtes det af generalpræventive grunde påkrævet af indbringe sagerne for retten med påstand om bøder i samme størrelsesorden som nævnt. Vi var ikke så glade for denne ordning. Selv om politiet i København ikke blandede sig, men som hovedregel udfærdigede anklageskriftet på grundlag af vore rapporter, og selv om sagerne efterhånden blev rene rutinesager i byretten, så måtte vi ofre megen kostbar tid på at rende i retten. Men hertil kom, at sagerne efter bødevedtagelsen i retten eller domsafsigelsen blev offentliggjort i dagspressen, hvilket kunne tænkes at besværliggøre vort videre efterforskningsarbejde og sagernes afslutning.

Det må imidlertid erkendes, at vi ikke mærkede nogen udpræget ændring i restauratørernes holdning eller i deres adfærd, og det vil altså med andre ord sige, at indbringelsen for retten ikke havde nogen påviselig præventiv virkning. Det medførte

dog selvfølgelig, hvad vi i forvejen havde for øje, at bevisførelsen i sagen måtte kunne stå for en prøvelse i retten, selv om sagen afgiftsmæssigt var afgjort forligsmæssigt.

Et lille kuriosum i forbindelse med offentliggørelsen var, at referaterne i aviserne næsten altid var forkerte, om ikke andet så var navnet på den pågældende stavet forkert. Det fik Poul Rasmussen og mig til at etablere en kontakt med den korrespondent, som stod for sagerne i byretten, og som til stor tilfredshed for hende selv og uden udgift naturligvis fik et kortfattet maskinskrevet referat af den enkelte sag og dens afgørelse. Siden var avisreferaterne korrekte.

Der kunne skrives bøger om, hvad vi oplevede i denne periode, men mønstret i de mange sager, vi lagde frem, var jo til syvende og sidst det samme, og jeg vil også gerne gemme lidt af det spændende til min omtale af rejsetjenesten ved provinstoldstederne, hvor begivenhederne ligesom trådte lidt skarpere frem.

I københavner-perioden, som jeg har kaldt årene omkring 1950, skilte de hårde

drenge sig hurtigt ud fra de kolleger, der ikke var egnet for kontroltjenesten, og som jo da var lige gode for det. Det må vist nok erkendes, at der kræves særlige egenskaber til effektiv kontroludøvelse, og har man ikke dem, er der jo mange andre ting, der skal gøres i toldvæsenet. Af de centrale skikkelser i disse års kontrolarbejde vil jeg efter hukommelsen - foruden Poul Rasmussen, Helge Jul. Jensen og Kaj Nielsen, der allerede er omtalt - nævne Heinrich Petersen, Thornild, C.A. Nielsen, Haagen Nielsen, Kjærbøl, Aksbro, Schiermacher og A.J.J. Jacobsen, og det var også disse, der i større eller mindre grad kom til at deltage i rejsetjenesten.

Inden jeg går over til at omtale denne specielle tjeneste, vil jeg lige nævne en episode, der opstod i 1957, altså efter at rejsetjenesten var i fuld gang. Hvordan og hvor tanken opstod, erindrer jeg ikke, men der fremkom et ønske om, at kontrolpersonalet i provinsen og i de to andre inspektorer skulle delagtiggøres i det kontrolmønster, der efterhånden havde dannet sig i Inspektoratet for Øl- og Spiritusbeskatningen, og som havde givet så store resultater.

»Genierne« fra restaurationskontrollen, toldassistentene Kaj Nielsen (t.v.) og Wagn Broberg (f. 1923), nu begge toldinspektører. Foto ca. 1952.

Departementet tilsluttede sig tanken, og Kroman bad mig holde foredragene, der skulle finde sted på Gammelholm og i Frederiksholms Kanal, hvor inspektorerne dengang havde til huse.

Men så blev fanden løs i Frederiksholms Kanal. Alle ville pludselig holde foredrag, Bregnbak, A.C. Eriksen, Poul Rasmussen og Schønecker. Poul Rasmussen foreslog endog som en løsning på problemet, der jo drejede sig om restaurationskontrollen, at vi skulle opføre en sketch forestillende en afsluttende forhandling mellem en restauratør og to toldere med en konstrueret afgiftssag som grundlag.

Kroman vidste ikke sine levende råd, og jeg fralagde mig straks æren, men det hele endte i den berømte marathon-foredragsrække, der varede fra morgen til aften, og hvor jeg holdt det aktuelle foredrag om re-

staurationskontrollen, Bregnbak talte om spiritusafgifterne med bistand af Broberg og Kaj Nielsen (»Genierne«, som Kroman med fuld ret kaldte dem), der bl.a. demonstrerede den uforklarlige sammentrækning af væsken, der finder sted, når stærk alkohol og vand blandes sammen. Schønecker talte om kontrollen med engrosafgiften af stærke drikke. Resultatet var, at tilhørerne blev dødtrætte og i nogle tilfælde rejste hjem og gjorde lige netop det (stod på hovedet i papirkurve o.l.), som jeg så indtrængende havde henstillet, at man kun indlod sig på, hvis en række af omstændigheder ligefrem førte frem til sådanne undersøgelse, som man normalt ville holde sig fra. Mit foredrag om eftersynsteknik fra 1957 findes i Toldbiblioteket og er altså nu 25 år gammelt.

Toldhistoriske noter

Robert Svalgaard: Krydstoldvæsenet. Det sejlede toldvæsen 1824-1904. Udgivet ved Holger Munchaus Petersen. Toldhistorisk Selskab og Fiskeri- og Søfartsmuseet. 1983. 120 s. ill. Kr 148,00 (medlemspris kr 111,00).

Siden Bredo von Munthe af Morgenstierne skrev sin for øvrigt ganske udmærkede oversigtsartikel »Træk af Krydstoldvæsenets Historie« (i Handels- og Søfartsmuseets årbog 1947, s 87-124) har der ikke rigtig været offentliggjort noget om dette væsen. Helt glemt har det dog på ingen måde været; men interessen har væsentligst samlet sig om de hurtigtsejlende krydsjagter, deres konstruktion, bygning og sejleegenskaber.

Det var derfor en aktuel idé, toldinspektør Robert Svalgaard i Thisted fik, da han

for nogle år siden med iver og historisk sans begyndte at samle stof til foreliggende bog. Desværre nåede han på grund af sin alt for tidlige død ikke at skrive den færdig. Heldigvis påtog Holger Munchaus Petersen sig at fuldende Svalgaards arbejde. Resultatet er blevet en yderst læseværdig bog, som må være af interesse langt uden for Toldhistorisk Selskabs medlemskare.

Det har alle tider været en beklagelig men forståelig kendsgerning, at de færreste er født med en rodfæstet kærlighed til toldvæsenet, ja det er vel stadig hos mange en ikke nedværdigende sport at forsøge at snyde det - selvfølgelig kun i bagatelagtig stil. Et vigtigt kapitel i toldvæsenets historie er derfor, hvordan man har båret sig ad hermed, og hvad der er gjort for at modvirke det.

Tidligere var det mere motiveret end nu, idet der var et utal af meningsløse toldgrænser i land og på sø, og hver by var et selvstændigt toldområde. Her måtte snyderi og smugleri nødvendigvis spille en stor rolle. I en sådan tid har Krydstoldvæsenet sin berettigelse, og selv om det inderligt var lagt for had, har det nu så mange år efter fået en vis romantisk glans over sig: raske togter til søs i al slags vejr, forrovne kampe med forslagne smuglere, velbyggede fartøjer der kunne udsejle forbryderne, altså lidt af røvere og soldater-stemningen.

Helt sådan var virkeligheden dog ikke. Tjenesten ombord var barsk, og krydsbetjentene har følt deres upopularitet på kroppen. Som en af dem sagde i 1820'erne: »Jeg har kæmpet med defraudanter, gjort mange opdagelser og af omfang som få. Jeg har under mine farlige foretagender og i anledning deraf modtaget skældsord og forbandelser, været træt efter livet og pisket flere gange. - Kugler har under opgaverne strejft mit hoved« (s. 13).

Bogen redegør sagligt og udførligt for denne tjeneste, beretter mange spændende smuglerisager - ikke få af dem for øvrigt højst petitesseagtige - giver omhyggelige statistikker over kontrollen, med tusinder af besværlige stop af fredelige handelsskibe, med bording, forsegling, inkvireringer, rapportskrивerier - altsammen højst ubehageligt for søfarten i de danske farvande.

Hele det store apparat har måske dog i det lange løb ikke været så inderligt over-

flødigt, som man kan fristes til at synes nu; men har tjent et forebyggende formål, så småsnyderier og smuglerier faktisk tog kraftigt af. Eller var det måske ophævelsen af de mange toldgrænser, der gjorde det? For det kan vel være tvivlsomt, om folks gennemsnitlige moral, som det hævdes, var blevet højere i tidens løb.

I hvert fald gjorde Krydstoldvæsenet efterhånden sig selv overflødigt. I 1896 fandt man således ved kontrol af 17.000 skibe kun 10 lovovertrædelser (s. 112). Krydstoldvæsenet kunne slet ikke betale sig, og i 1903 ophævede folke- og landstinget det, uden at nogen græd en tåre derafter. Alle følte, at det efterhånden var blevet en forældet og utålelig institution, som ved sin overkontrol i høj grad var med til at spænde ben for skibsfarten og derved fordyre den.

Vi læsere kan nu så mange år efter betragte Krydstoldvæsenet som tidsbetinget. Vi har fået en god historie ud af det, også takket være bogens mange illustrationer, som udmærket understreger den gode tekst. Den historiske udredning krydres ved mangehånde oplysninger om personalet, dets familieforhold, hyre, uniform, livet ombord, arbejdet i tjenesten. Og for maritimt interesserede er der bl.a. saglige oplysninger om hvert enkelt fartøj. Bogens udstyr er smukt og appetitligt.

Henning Henningsen

Generalforsamling

Toldhistorisk Selskab afholder ordinær generalforsamling onsdag den 13. juni 1984, kl. 16.15 i Direktoratet for Toldvæsenet, Amaliegade 44, København, med følgende dagsorden:

1. Valg af dirigent.	5. Fastsættelse af kontingent.
2. Beretning om virksomheden i 1983-1984.	6. Indkomne forslag.
3. Regnskab for 1983-1984.	7. Eventuelt.
4. Valg af bestyrelsesmedlemmer.	

Efter generalforsamlingen bydes de fremmødte på en forfriskning.

Bestyrelsen

Inde i bladet

<i>Erik Husted: Toldvæsen og toldere i Fredericia . . . . .</i>	<i>4</i>
<i>Henry G. Petersen: Øl- og spiritusbeskatningen I . . . . .</i>	<i>30</i>

Toldassistent, senere toldkontrollør A.J.J. Jakobsen (f. 1903), toldassistent, nu tolddirektør C.A. Nielsen (f. 1923) og kontorist I.J. Andreasen (f. 1924) holder hvil under en eftersynstur til Tårnbæk havn ca. 1951.